

gelijke
kansenbeleid

Imams en islamconsulenten in Vlaanderen: Hoe zijn ze georganiseerd?

Jonathan Debeer

(SGKB – Universiteit Antwerpen)

Prof. dr. Patrick Loobuyck

(Universiteit Antwerpen)

Prof. dr. Petra Meier

(Universiteit Antwerpen)

Steunpunt Gelijkekansenbeleid

Universiteit
Antwerpen

universiteit
▶ hasselt

Steunpunt Gelijkekansenbeleid

Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt

2011

ISBN 978-90-7727-165-0

Wettelijk Depot: D/2011/3680/08

NUR 756, 763

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk- en bindwerk: Drukkerij Lithos

Imams en islamconsulenten in Vlaanderen: Hoe zijn ze georganiseerd?

Jonathan Debeer

(SGKB – Universiteit Antwerpen)

Prof. dr. Patrick Loobuyck

(Centrum Pieter Gillis – Universiteit Antwerpen)

Prof. dr. Petra Meier

(Departement Politieke Wetenschappen - Universiteit Antwerpen)

Steunpunt Gelijkekansenbeleid - Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt

Inhoudstafel

Inhoudstafel	5
Situering van het onderzoek	9
In vogelvlucht	11
1. Wie is imam? Wie is islamconsulent?	13
1.1. Imams	13
1.1.1. De imam als 'gebedsleider'	13
1.1.2. Imam in de migratiecontext	14
1.2. Islamconsulenten.....	16
1.2.1. De 'gevangenisimam'?	16
1.2.2. Islamconsulenten in België	17
1.3. Andere autoriteiten	19
1.4. Conclusie.....	20
2. Institutionalisering van de islam in België en Europa	23
2.1. Belgische kerk-staat verhouding en het Eredienstendecreet	23
2.2. Geschiedenis van de institutionalisering van de islam in België	24
2.2.1. Vroege situatie en de erkenning van de islam.....	25
2.2.2. Politieke incidenten en de oprichting van de eerste Executieve.....	26
2.2.3. Het korte en omstreden leven van de eerste Executieve	28
2.2.4. Naar een tweede Executieve	29
2.2.5. Eredienstendecreet.....	30
2.2.6. Een tweede vroegtijdig eind.....	31
2.3. Representatieve organen in Europa	32
2.3.1. Contactorgaan Moslims en Overheid/Contact Groep Islam (Nederland).....	33
2.3.2. Mosques and Imams Advisory Board (Verenigd Koninkrijk).....	34
2.3.3. Conseil Français du Culte Musulman (Frankrijk)	35
2.3.4. Deutsche Islam Konferenz (Duitsland).....	35
2.4. Conclusie.....	36

3.	Koepelorganisaties	39
3.1.	Belçika Diyanet Vakfı.....	39
3.2.	Belçika İslam Federasyonu (Milli Görüş)	41
3.3.	Belçika İslam Kültür Merkezleri Birliği (Süleymanlı)	43
3.4.	Unies van Moskeeën en Islamitische Verenigingen (UMIV's)	44
3.5.	Ahmadiyya Muslim Association Belgium (Ahmadiyya-gemeenschap)	46
3.6.	Belgisch Islamitisch Centrum (Bekeerlingen).....	47
3.7.	Belçika Alevi Dennekler Federasyonu (Alevieten)	48
3.8.	Sema Vakfı (Naksibendi).....	49
3.9.	Rijaset (Bosnische traditie)	50
3.10.	Conclusie.....	51
4.	Imamopleidingen en opleidingen tot islamconsulent.....	53
4.1.	Opleidingen in België.....	54
4.1.1.	Imamopleidingen	54
4.1.2.	Opleiding voor islamconsulenten	55
4.1.3.	Opleiding voor islamleerkrachten.....	56
4.2.	Opleidingen in het buitenland	56
4.2.1.	Nederland	56
4.2.2.	Verenigd Koninkrijk	58
4.2.3.	Frankrijk.....	59
4.2.4.	Duitsland	60
4.3.	Conclusie.....	61
5.	Algemene conclusie	63
	Bibliografie	67

Situering van het onderzoek

Dit onderzoek gebeurde op vraag van het kabinet van minister van Inburgering, Integratie en Erediensten Geert Bourgeois aan het *Steunpunt Gelijkekansenbeleid (Universiteit Antwerpen – UHasselt)* en liep van januari 2010 tot december 2011. Het maakt deel uit van de *Integratiekaart*, een geïntegreerd onderzoeksproject rond verschillende thema's met als gemeenschappelijke noemer integratie.

Thema van dit onderzoek betreft imams en islamconsulenten in Vlaanderen (en België). Het wil een duidelijk en omvattend beeld schetsen van beide en hoe zij opereren binnen deze context. Het huidige rapport betreft een contextanalyse op basis van gesprekken met bevoorrechte getuigen en een verkenning van de literatuur. Verder werd ook kwantitatieve en kwalitatieve data verzameld die nieuwe informatie over de activiteiten en achtergrond van de in Vlaanderen actieve imams en islamconsulenten aan het licht bracht. De resultaten worden voorgesteld in het rapport *Imams en Islamconsulenten in Vlaanderen: Achtergrond en activiteiten in kaart gebracht (Debeer, Loobuyck & Meier 2011b)*.

Deze publicatie bestaat uit vijf delen. We beginnen met een voorbereidende blik op imams en islamconsulenten in Vlaanderen. In een eerste hoofdstuk geven we een beeld van de literatuur over beide in hun functie. Een volgend hoofdstuk omvat een historisch overzicht van de institutionalisering van de islam in België. Deze is getekend door de bijzondere verhouding tussen kerk en staat in ons land voor wat betreft de erkenning van religies, geloofsgemeenschappen en de bedienaars van de eredienst. We kijken ook kort hoe onze buurlanden hiermee omgaan. Naast de institutionele islam bestaat er echter ook een uitgebreid islamitisch middenveld, waarin koepelorganisaties een belangrijke rol spelen. Een overzicht van deze bevindt zich in hoofdstuk drie. In een laatste hoofdstuk stellen we de opleidingen voor moslimkaders in binnen- en buitenland voor. We eindigen met een algemene conclusie waarin we de krachtlijnen van deze studie samenvatten.

In vogelvlucht

Imams zijn de bedienaars van de islamitische eredienst, vaak maar niet noodzakelijk verbonden aan een moskee. Islamconsulenten staan gelovigen bij in de gevangenis.

Jan Hertogen (2010) schat het Belgisch percentage moslims op 5,8% van de bevolking, ongelijk verdeeld over het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (22%) en Vlaanderen en Wallonië (elk 4%). Ook binnen de regio's en provincies verschilt de spreiding: de provincie Antwerpen heeft met 6,3% voor Vlaanderen het hoogste percentage (in de stad Antwerpen gaat het zelfs om 8,9%), gevolgd door Oost-Vlaanderen en Limburg.

Ook in de plaatselijke samenstelling van de moslimgemeenschap zijn er grote verschillen. Ter illustratie nemen we de twee grootste gemeenschappen: de Marokkaanse en de Turkse. De eerste groep leeft disproportioneel meer in Antwerpen dan in eender welke Belgische provincie (met uitzondering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest). De Turkse gemeenschap is in Vlaanderen vooral aanwezig in Oost-Vlaanderen – en in het bijzonder de stad Gent. Antwerpen en Limburg nemen een gedeelde tweede plaats in.

Tabel 1: Totaal aantal en percentage (Turkse en Marokkaanse) moslims voor Vlaanderen en per provincies.

	Vlaanderen			Antwerpen		
	Totaal	Marokkaans	Turks	Totaal	Marokkaans	Turks
aantal	247.040	97.595	79.475	110.259	59.750	21.893
percentage	4,00%	39,50%	32,20%	6,30%	54,20%	19,90%

	Oost-Vlaanderen			West-Vlaanderen		
	Totaal	Marokkaans	Turks	Totaal	Marokkaans	Turks
aantal	59.765	13.898	30.113	16.611	5.522	1.222
percentage	4,20%	23,30%	50,40%	1,40%	33,20%	7,40%

	Vlaams-Brabant			Limburg		
	Totaal	Marokkaans	Turks	Totaal	Marokkaans	Turks
aantal	26.777	11.179	4.599	33.628	7.247	21.649
percentage	2,50%	41,70%	17,20%	4,00%	21,60%	64,40%

Hoewel de gemeenschappen onderling diversiteit vertonen, zien gelovigen de islam wel als één en onverdeeld. Op gelijke wijze heeft de overheid in 1974 'de islam' erkend. Hierdoor kwamen lokale geloofsgemeenschappen (moskeeën) en bedienaars (imams) in aanmerking voor erkenning en subsidies, voorgelegd door het Hoofd van Eredienst, de *Executieve van Moslims van België* (EMB).

Schatten hoeveel gebedsplaatsen in aanmerking komen voor erkenning is moeilijk. Immers, niet alle moskeeën zijn even groot of even zichtbaar¹. Het aandeel bekende moskeeën dat erkend is, ligt voor Vlaanderen opvallend laag wat o.m. het gevolg is van negatieve adviezen op erkenningsdossiers en een afwachtende houding vanuit de gemeenschap (tabel 2). Het merendeel van de Vlaamse erkende moskeeën valt onder de Turkse *Diyanet*-organisatie.

Tabel 2: Totaal aantal moskeeën en aantal erkende moskeeën per regio.

	Vlaanderen	Wallonië	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
aantal	151	76	54
aantal erkende	17	43	8

Een cijfer schatten voor moskeeën is misschien moeilijk; het schatten van het aantal in Vlaanderen actieve imams is vrijwel onmogelijk. De imam is niet de baas van de moskee maar wordt aangesteld of werkt samen met het moskeebestuur. Soms werkt hij in dienstverband, soms gaat het om een vrijwilliger. Sommige grote moskeeën hebben meerdere imams in dienst, andere stellen één of zelfs helemaal geen imam te werk. Ook het verloop is aanzienlijk, in het bijzonder in de Marokkaanse moskeeën. Sommige imams worden gestuurd of komen vanuit het buitenland, al dan niet met een bijzonder visum, anderen hebben een eerder precair verblijfsstatuut of worden binnen de lokale gemeenschap gerekruteerd. In principe is iedereen die het gebed voorgeeft imam. De taken van de persoon liggen dan ook niet vast en verschillen aanzienlijk van gemeenschap tot gemeenschap.

Wanneer de moskee erkend is door het gewest, kan ze bij het ministerie van Justitie een imam ter erkenning voorleggen. Deze krijgt vervolgens een loon, uitbetaald door de Belgische staat en kan gebruik maken van een woning, aangeboden door de provincie. In Vlaanderen krijgt de imam ook een plaats in het moskeecomité. Tot op vandaag zijn, in tegenstelling tot Wallonië, slechts twee imams voor heel Vlaanderen erkend.

Islamconsulenten – ook ‘islamitische consulenten’ of ‘moslimconsulenten’ - zijn niet zomaar ‘gevangenisimams’; ze vervullen een eigen functie en voorzien in eerste plaats in de morele en sociaal-maatschappelijke begeleiding van de gevangenen. Lange tijd gebeurde dit enkel op vrijwillige basis. De wet Dupont van 2005 creëerde echter een wettelijk kader voor de aanstelling van 17 voltijdse (equivalenten voor) islamconsulenten over heel België. Deze werden in 2007 ingevuld.

In tegenstelling tot o.m. Nederland, bestaat er in België tot op vandaag geen erkende opleiding voor moslimkaders. Toch leeft ook hier de discussie en geeft men vanuit verschillende hoek blijk van de nood aan een dergelijke opleiding.

---

¹ In het onderstaande beroepen we ons op de cijfers van de *Executieve van Moslims van België* (site EMB).

1. Wie is imam? Wie is islamconsulent?

Zowel de 'imam' als de 'islamconsulent' zijn religieuze autoriteiten en geven vanuit deze titel hun kennis door aan gelovigen. Hierdoor rust op hun schouders een brede en diverse taak. In de migratiecontext vormen ze echter niet meer de enige aanbieders van religieuze kennis en wordt hun gezag ondermijnd vanuit verschillende hoeken.

1.1. Imams

1.1.1. De imam als 'gebedsleider'

In discussies rond integratie en islam heerst er vaak onduidelijkheid over de imam en zijn plaats in de geloofsgemeenschap. Soms wordt hij gezien als een centrale figuur en leider en wordt hem een grote invloed toegedicht op het handelen van de gelovigen waardoor hij een sleutel lijkt te zijn tot de moskee- en bij uitbreiding de hele moslimgemeenschap (Zaman 2008, p. 465). Aan deze vooronderstelling hangt een weinig verborgen normatieve verwachting vast: zijn (al dan niet bestaande) invloed op de gemeenschap impliceert namelijk een aanzienlijke verantwoordelijkheid. Tegenover de ideale 'goede imam' die als bruggenbouwer interreligieuze dialoog en integratie voorstaat, wordt het beeld van de huidige, 'imperfecte' imam geplaatst die de taal niet goed meester zou zijn, isolatie zou preken en terrorisme zou goedkeuren (Birt 2006; Boender 2007). Overheidsreacties op deze vermeende dreiging zijn van allerlei aard en gaan van het organiseren van een imamopleiding tot een migratiestop (Boender & Kanmaz 2002; Husson & Dury 2006).

Beantwoordt deze visie aan de werkelijkheid? 'Imam' betekent: symbool, leider, model, ideaal voorbeeld, openbaring, gids en eerste. Praktisch dekt de term twee ladingen. Enerzijds gaat het om de leider van het gebed, anderzijds om de politiek-religieuze leider van de *oemma*² in navolging van de Profeet Mohammed (Imtiyaz 2010a, 2010b). Niet alle stromingen binnen de islam spreken echter op dezelfde wijze over een 'imam'. In de alevitische gemeenschap is het de *dede* (man) of *ana* (vrouw) die de plechtigheden leidt (Geaves 2003, p. 56) waarbij *dede*-schap traditioneel wordt overgedragen van de ene generatie op de andere. Soefi-(neo)broedersschappen worden geleid door een *sjeik*, een spirituele leider die zijn legitimiteit haalt uit een genealogische of spirituele band met de stichter of de Profeet (De Ley 2006b; Küng 2007, pp. 334-6). In sjiiitische gemeenschappen wordt dan weer gekozen voor de term 'lokale imam' en wordt met 'Imam' in eerste plaats de opvolgers van de Profeet bedoeld, startende bij zijn schoonzoon Ali.

In wat volgt hanteren we de term om te verwijzen naar de persoon die het gebed leidt. Als 'gebedsleiders' maken imams geen deel uit van een religieuze elite. De imam hoeft zelfs niet steeds dezelfde persoon te zijn: in een groep neemt de meest geleerde persoon de taak van voorganger op zich (Broeckeaert & Vanden Hove 2005, p. 28). De imam is allereerst voorganger van de eredienst (Küng 2007). Hoewel ze niet officieel gewijd zijn in een religieuze ambt, zoals dit gebeurt voor de rooms-katholieke priesters, vraagt de taak van imam gewoonlijk een levenslange en intensieve studie.

---

² De wereldwijde islamitische gemeenschap.

In de Turkse en Marokkaanse traditie bestaat er weliswaar een zekere verambtelijking van de functie en wordt een persoon toegewezen aan een moskee waar hij een religieuze (en sociale) functie vervult. De werking en het beheer van de moskee is in handen van het moskeebestuur aan wie de geloofsbedienaar steeds in meer of mindere mate verantwoording dient af te leggen³.

1.1.2. Imam in de migratiecontext

Omdat de islam er een minderheidsreligie vormt, vervullen imams en de moskee in de migratiecontext, in vergelijking met de landen van herkomst, een aantal bijkomende taken. De moskee vormt er een symbolische, islamitische ruimte waar men de niet-islamitische buitenwereld even achter zich kan laten. Van de imam wordt verwacht dat hij onder meer zorgt voor cultuuroverdracht, het begeleiden van islamitische *rites de passage*, het bezoeken van gevangenen en raadgeving (Boender 2007; Kanmaz 2009; Kanmaz & El Battiui 2004; Shahid & Koningsveld 2008). Omdat deze raadgeving zowel de vorm kan aannemen van islamitische regels (*fatwa's*) als van alledaagse raad (*nasihah*) over het leven van moslims in Europa, over integratieproblematiek of opvoedkundig advies, vervullen imams steeds meer een quasipastorale of sociaal-maatschappelijke functie (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008; Shahid & Koningsveld 2008, p. 62).

De invloed die de imam vandaag heeft op de gelovigen is afhankelijk van allerlei factoren. Oudere generaties lijken meer te hechten aan de klassieke geloofsbeleving en de cultuuroverdracht; taken die door de vaak van buitenlandse oorsprong zijnde imams zonder problemen kunnen worden behartigd. Socialisatie in een westerse seculiere en pluralistische samenleving beïnvloedt echter ook de geloofsbeleving van (moslim)migranten, in het bijzonder jongeren. Geconfronteerd met een veelheid aan levensbeschouwingen en interpretaties van de islam worden ze gedwongen hun eigen traditie te relativiseren en te vergelijken (Karim 2009; Mandaville, P. 2001). Een gebrek aan hogere, erkende religieuze autoriteiten in de migratielanden en het gevoel dat de lokale imam geen antwoord kan bieden op de vragen waarmee moslims in het Westen kampen en zelfs hun taal niet spreekt, wakkeren deze trend aan (Karim 2009; Mohsen-Finan 2002, p. 208; Peter 2006; Vanderwaeren 2010).

Kanmaz en Mohkless (2002) wijzen erop dat, door interne en externe invloeden, de klassieke religieuze en opvoedende functies van de moskee – en, hieraan verbonden, de moskee-imam – worden uitgebreid. Deze verandering wordt gesymboliseerd door de voorkeur om over de locatie te spreken als een 'centrum', in plaats van 'moskee' of 'gebedshuis' en opent de deuren voor jongeren en vrouwen. Het gaat om een evolutie die meer doorgedreven is in de Turkse gemeenschap dan in de Marokkaanse. Ondanks dit uitgebreide takenpakket blijkt zich een vorm van 'ontkerkelijking' voor te doen: een aanzienlijk percentage moslims bezoekt zelden of nooit nog de moskee (Zaman 2008, p. 466). Ook andere vormen van godsdienstbeleving zoals de *zakat* en de *ramadan*⁴ zijn laag in België, in het bijzonder bij hooggeschoolde en goed tewerkgestelde moslims (Smits, Ruiters & van Tubergen 2010).

---

³ Informatie uit gesprekken met verantwoordelijken uit verschillende koepelorganen.

⁴ Respectievelijk: het geven van aalmoezen en het vasten tijdens de gelijkgenaamde maand *ramadan*.

Dit leidt tot een herinterpretatie van de eigen traditie. Hoewel de islam verschillende culturele vormen aanneemt, blijft ze voor gelovigen één en onverdeeld. Men spreekt van de *oemma*; een eeuwige, universele, transnationale en transetnische moslim-gemeenschap en publieke ruimte van discussie en discursieve traditievorming die aanleiding geeft tot heel wat politiek activisme en solidariteit (Grillo 2004, pp. 866-7; Mandaville, Peter 2009, p. 495; Roy 2007, p. 84). Deze diversiteit geeft jonge moslims de optie zich te verzetten tegen de islam die ze van thuis uit meekregen en een zoektocht naar de 'ware islam' achter haar culturele maskers te ondernemen (Boender 2007, pp. 22-3; Mandaville, P. 2001, p. 174; Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008). De nieuwe vormen die de islam zo aanneemt zijn individueel, mobiel, zwak geïnstitutionaliseerd, anti-intellectueel en berusten op bewust gekozen lidmaatschap (Roy 2007, p. 69).

Ondanks deze evolutie, blijft men zich als moslim identificeren (De Ley 2006c; Karim 2009; Peter 2006, p. 107) en blijft religieuze autoriteit relevant. Wel wordt de toegang tot deze autoriteit geïndividualiseerd en geprivatiseerd: een groot aantal gelovigen heeft het gevoel zelf een keuze te kunnen/moeten maken uit de vele interpretaties en boodschappen die hen bereiken via diverse media (De Ley 2006c; Volpi & Turner 2007). Niet aan abstracte groepen zoals 'de geleerden' of 'de imams' maar aan hoog gewaardeerde individuen wordt autoriteit toegekend (Vanderwaeren 2010, pp. 243-6). Eerder dan een aanpassing van het dogma betekent dit een democratisering en toenemend pluralisme van de islam; een proces dat versterkt wordt door globalisering, een uitdrukking vormt van de westerse, individuele rechtencultuur en ontsproten is aan deze context (Mandaville, P. 2007; Roy in Peter 2006, p. 108; Peter & Arigita 2006; Volpi & Turner 2007).

In België maakt de kerk-staat verhouding de imam een belangrijke referentiepersoon. Bedienaars van erkende erediensten komen volgens artikel 181 van de grondwet immers in aanmerking voor financiële ondersteuning. De erkenning van de islam in 1974 opende zo de mogelijkheid tot betaling van lonen en pensioenen van imams. Toch duurde het 35 jaar, tot na het Vlaamse *Eredienstendecreet* van 2004, voor dit tot concrete resultaten leidde. In 2009 werden tenslotte de eerste imams in Vlaanderen erkend.

De uitgebreide erkenningsprocedure bestaat uit verschillende stappen. Nadat de lokale geloofsgemeenschap erkend is, ontstaat een kader voor de erkenning van een aantal imams per moskee. Gebaseerd op het aantal gelovigen heeft de geloofsgemeenschap zo recht op een aantal betaalde imams⁵: één imam voor een moskee met tussen de 250 en 500 gelovigen, twee imams voor een aantal tussen de 500 en de 1500 en drie voor meer dan 1500 gelovigen (Kanmaz & El Battiui 2004, pp. 28-9). De geloofsgemeenschap legt één of meerdere kandidaten voor bij de *Executieve van Moslims van België* (EMB) die deze op haar beurt voorlegt aan het ministerie van Justitie. Na advies te vragen aan het gewest en staatsveiligheid worden deze op naam en functie benoemd⁶. De imam dient een deontologische code te volgen en is aan de *Raad van Theologen*, een theologische instantie verbonden aan de *Executieve*, onderworpen voor eventuele tuchtstraffen.

---

⁵ Het KB 29/6/2009 creëerde een kader voor een totaal van 18 imams over heel Vlaanderen. Met het recente KB van 10/9/2010 kwamen daar nog eens 18 imams bij.

⁶ Website EMB.

Om lonen en taken te coördineren, heeft de *Moslimexecutieve* een functieverdeling opgesteld voor erkende imams waarin ze een onderscheid maakt tussen zeven profielen gerangschikt op drie niveaus volgens opleiding. Op het hoogste niveau bevinden zich de (1) theoloog (geeft religieus advies, raad en steun bij spirituele activiteiten), de (2) *moefiti* (predikt, controleert religieus personeel en werkt mee aan godsdienstonderwijs) en de (3) *imam-chatieb* (is hoofdverantwoordelijke van de moskee; predikt en verzorgt de grote religieuze plechtigheden). Een tweede niveau omvat de (4) *imam-râtib* (is belast met spirituele taken; o.m. zieken bezoeken, dagelijks gebed voorgaan, bemiddeling en vertegenwoordiging) en de (5) predikante (doorkruist de voorgaande functies). Op het derde niveau ten slotte bevinden zich de (6) *imam- moe'addzin* (roept op tot gebed, staat de imam bij, voorziet in onderhoud en hygiëne) en de (7) *imam-moehâffid* (staat de imam bij en voorziet Koranonderwijs) (Kanmaz & El Battiui 2004, pp. 28-9)⁷.

Ondanks dit juridisch kader zijn er om verschillende redenen tot op vandaag weinig erkende imams in Vlaanderen. Allereerst is er het eveneens lage aantal erkende moskeeën; het gevolg van een hoog percentage negatieve adviezen dat de Vlaamse moskeegemeenschappen ontvangen op hun aanvraagdossiers. Deze negatieve adviezen, het trage verloop van de procedures en het onbegrip over de reden van afkeuring leiden op hun beurt tot wrevel en een afwachtende houding bij de moslimgemeenschap. In het bijzonder voor de Marokkaanse gemeenschap mankeert het daarenboven aan goede kandidaten. Daarnaast zijn niet alle moskeeën en imams uit op erkenning en genieten sommigen een ondersteuning door internationale organisaties. De Turkse *Diyanet*-organisatie, heeft weliswaar enkele erkende moskeeën, de Turkse staat betaalt haar imams zelf uit. Een gelijkaardige ondersteunende organisatie zien we in de (hoofdzakelijk Pakistaanse) *ahmadiyya* gemeenschap die ondersteund worden door een internationale maar niet-gouvernementele koepel en zelfs financiële ondersteuning van de staat voor de moskee afkeurt.

1.2. Islamconsulenten

Er bestaat weinig wetenschappelijke literatuur over islamitische consulenten. Hieronder bespreken we de informatie die uit buitenlandse studies en gesprekken met het Vlaamse Hoofd van Dienst naar voren kwam. Hoewel consulenten op vrijwillige basis ook actief zijn in andere openbare instellingen zoals ziekenhuizen, beperken we ons hier tot de consulenten voor penitentiaire instellingen; tot op vandaag zijn zij de enige consulenten die in België in aanmerking komen voor erkenning.

1.2.1. De 'gevangenisimam'?

Islamconsulenten zijn niet zomaar 'gevangenisimams'. In eerste plaats voorzien ze gedetineerden van een luisterend oor. Naast theologisch onderlegd te zijn, dient de consulent daarom een uitgebreide kennis te bezitten van de relevante wetgeving en in staat te zijn sociaal-maatschappelijke en geestelijke ondersteuning te bieden. Hierdoor vervullen ze *grosso modo* dezelfde taak als aalmoezeniers voor gelovigen binnen hun eigen traditie.

---

⁷ Ibid.

Hoewel consulenten en aalmoezeniers in de meeste Europese landen – althans in theorie – kunnen genieten van (financiële) ondersteuning vanwege de staat, zijn de onderlinge verschillen aanzienlijk. Uit een studie van Beckford (2005), waarin deze de toestand van moslims in gevangenis in het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk met elkaar vergeleek, bleek dat Britse consulenten over het algemeen een betere toegang hadden tot gedetineerden dan hun Franse collega's. De moeilijkheden die ze al dan niet ondervonden, hadden minstens gedeeltelijk te maken met de angst van het gevangenispersoneel voor radicalisering. Dit staat echter haaks op de bemiddelende en positieve rol van de consulent op islamitische gevangenen en bekeerlingen in de gevangenis die uit onderzoek naar voren komt. In tegenstelling tot medegevangenen verkondigen consulenten dan ook meestal een meer gematigde islam. Ook blijken consulenten een positieve invloed te hebben op de rust, orde en discipline van de gevangenen (Beckford 2005; Spalek & El-Hassan 2007).

Ook andere factoren hebben een invloed op de toegang tot de gevangenis voor consulenten. Zo worden ze (al dan niet indirect) geconfronteerd met discriminatie en worden ze niet vaak uitgenodigd voor de bestuursraden (Spalek & El-Hassan 2007). Opnieuw speelt de landelijke context een belangrijke rol: in Frankrijk maakt elke gevangenisdirecteur zelf de keuze tot aanstelling van aalmoezeniers en worden zeer weinig islamitische consulenten toegelaten. Ook geloofsgerelateerde activiteiten zoals het vrijdagsgesbed krijgen er weinig ruimte (Beckford 2005, p. 291). In zowel Noorwegen als het Verenigd Koninkrijk vormen, als gevolg van een traditie van *established church* of staatskerk, respectievelijk lutherse en anglicaanse aalmoezeniers belangrijke *gatekeepers* en bemiddelaars voor de toegang van andere godsdiensten tot de gevangenis. In tegenstelling tot de Franse neutraliteit, die een gelijke (maar minimale) ondersteuning van alle tradities voorstaat, zorgt een bevoorrechte behandeling van één denominatie zo paradoxaal genoeg wel voor een verbetering van de situatie voor alle geloofsgemeenschappen (Beckford 2005; Furseth 2003).

1.2.2. Islamconsulenten in België

Hoe verhoudt België zich tot dit algemene verhaal? Hier lijken de contacten tussen de aalmoezeniers van verschillende achtergrond goed te verlopen en werden islamconsulenten al voor hun officiële erkenning uitgenodigd om deel te nemen in de formele besluitvoering. Ondanks de bijkomende uitdagingen die de penitentiaire context biedt, wordt veel moeite gedaan om de verschillende tradities een plaats te geven en wordt aandacht besteed aan de bijzondere eetgewoontes, bidmomenten e.a. van de gelovigen uit verschillende tradities (Snacken, Keulen & Winkelmans 2004, pp. 55-6).

Overheidsfinanciering voor islamconsulenten net als voor een reeks andere (nochtans erkende) godsdiensten, gebeurde echter pas zeer recent: in 2005 opende de wet Dupont⁸ voor alle gedetineerden het recht op het beleven van de eigen godsdienst en morele bijstand en voor de consulent een geïnstitutionaliseerde toegang tot de gevangenis (Husson 2007, p. 11). Hoewel het recht op ondersteuning wettelijk al bestond, gebeurde morele steun aan islamitische gevangenen hiervoor, net als in

---

⁸ Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden (12/1/2005).

Frankrijk, grotendeels op vrijwillige basis in samenwerking met de gevangenisdirectie (Shahid & Koningsveld 2008, p. 85)⁹.

In 2007 kwam er een uitvoeringsbesluit en werden 17 voltijds uitbetaalde equivalenten voorzien voor heel België (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008, p. 58): één voltijds Hoofd van Dienst en 16 voltijdse consultants, verdeeld over Vlaanderen en Wallonië. Net zoals bij imams gebeurt de erkenning van islamconsultanten op federaal niveau na voordracht van een kandidaat door de *Executieve* aan de minister van Justitie. Ook op Vlaams niveau kunnen echter consultants erkend worden. Zij vallen onder een eigen decreet¹⁰ en genieten uitbetaling door de Vlaamse regering.

De *Moslimexecutieve* legde aanvankelijk geen specifieke opleidingsvereisten aan de kandidaat-consulenten op: voorrang werd gegeven aan wie relevante ervaring en een aanbevelingsbrief van de gevangenis bezat. Vandaag gebeurt de aanwerving naar eigen zeggen op meer procedurele wijze. Opvallend is dat, hoewel het in totaal gaat om een veel kleinere groep, vandaag al het hele corps van islamconsultanten erkend is terwijl de percentages bij imams zeer laag blijven.

De taak van consultant in België staat open voor zowel mannen als vrouwen (Overbeeke 2007b)¹¹. In grote gevangenissen staan consultants van verschillende etnische achtergrond ter beschikking van de gevangenen. Dit laat gedetineerden die het Nederlands niet machtig zijn toe ondersteuning te krijgen in de eigen taal. Daarnaast kan elke gedetineerde ook kiezen voor bezoek van een zelf gekozen imam.

Het EMB heeft gekozen voor een sterke institutionele omkadering van de consultants. Dit betekent een controle van de personen die met gedetineerden in contact komen wat deze helpt met hun re-integratie (Beckford 2005, p. 295)¹². Het Hoofd van Dienst voor de Vlaamse islamconsultanten wijst er op dat radicalisering of extremisme in Vlaamse gevangenissen weinig voorkomt.

De veranderde wetgeving en de officiële erkenning vanaf 2007 verbeterde de omkadering van de islamitische consultants. Toch bleef het statuut onduidelijk en bestond er onzekerheid over o.m. beroepskosten en het systeem van sociale zekerheid (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008, p. 58). In 2010 werden gesprekken geopend tussen toenmalig minister van Justitie Declercq, de Hoofden van Dienst van de verschillende erediensten en experts ter zake. Het resultaat was een ontwerp van Koninklijk Besluit waarin aalmoezeniers en consultants formeel een *sui generis* statuut kregen en dezelfde sociale rechten werden toegekend als rijksbedienden. Ook steeg het loon van de consultants en werden contactpersonen aangewezen en taakbeschrijvingen vastgelegd¹³.

Het Hoofd van Dienst heeft een vertegenwoordigende functie naar de *Executieve*, de *Inter-levensbeschouwelijke Raad van Representatieve Organen inzake de religieuze en niet-confessionele morele bijstand in de penitentiaire instellingen* (kort: ILRG), de directeur-generaal, en nationale en internationale communicatie. Het dient de

---

⁹ Informatie uit gesprekken met Said Aberkan, Hoofd van Dienst van de Vlaamse islamconsultanten.

¹⁰ *Besluit van de Vlaamse Regering tot regeling van de aanstelling van bedienaars der erediensten en moreel consultants bij sommige diensten van de Vlaamse overheid (29/4/2005).*

¹¹ Website EMB.

¹² Website EMB.

¹³ Ibid.

consulenten te controleren, begeleiden en vormen. De consulent heeft een religieuze/morele functie en rapporteringsplicht aan het Hoofd van dienst en het gevangenisbestuur. De functie van vrijwilligers is grotendeels gelijkaardig maar deze is steeds ondergeschikt aan de consulent met wie hij/zij verplicht is samen te werken. Vandaag zouden er slechts twee vrijwilligers actief zijn.

Hoewel de taak een grote verantwoordelijkheid betekent en uitgebreide achtergrondkennis vereist, bestaat er tot op vandaag geen opleiding voor islamconsulenten in eigen land (Piquera, Nonneman & Timmerman 2008, pp. 58-60)¹⁴.

1.3. Andere autoriteiten

Hoewel, in tegenstelling tot sommige strekkingen binnen het sjiisme, een 'islamitische kerk' naar hiërarchisch, rooms-katholiek model in de soennitische traditie nooit heeft bestaan, bestaan er wel degelijk centra van religieuze autoriteit in de islamitische wereld¹⁵ (Peter & Arigita 2006, p. 11). Lange tijd behielden de *oelama* of religieuze geleerden, het monopolie op religieuze kennis. O.m. door de toegenomen verspreiding van de Koran en *hadith* in geschreven en vertaalde vorm, de versnelde globalisering en de daarmee samenhangende technologische vooruitgang en diaspora, werden de decentrale tendensen in de islam versterkt met een verspreiding van autoriteit tot gevolg (Karim 2009; Mandaville, P. 2001, 2007). Devaluatie van de traditionele autoriteit, gecombineerd met een taalbarrière (tot op vandaag spreken weinig imams Nederlands), een beperkte kennis van de Belgische context en twijfels rond hun opleiding, verminderen de autoriteit van imams en consulenten, vooral bij de jongere generaties en vrouwelijke gelovigen. Moderne massamedia openden de weg naar zowel nieuwe als oude bronnen van autoriteit voor een enorm aantal gelovigen. Het internet in het bijzonder ontsluit als nooit tevoren een wijde wereld van ideeën in zulke mate dat gesproken kan worden van een 'virtuele oemma' (Zaman 2008).

Nieuwe autoriteiten, waaronder 'moslimintellectuelen' en 'conferenciers', die sociale en maatschappelijke vraagstukken vanuit een sterk islamitisch geïnspireerde visie benaderen, spelen een steeds belangrijkere rol omdat ze een kennis van het Westen en de islamitische traditie combineren (Boender 2007, pp. 288-90; Karim 2009, p. 6; Mohsen-Finan 2002, p. 211; Noor 2002; Peter 2006, p. 111). Hun persoonlijke charisma levert hen een grote aanhang bij (jonge) gelovigen op zoek naar religieuze vorming en de 'ware islam' op.

Omdat een uitgebreide uiteenzetting van nieuwe religieuze autoriteiten ons te ver zou leiden en elders kan bekomen worden¹⁶, bespreken we hier ter illustratie twee veelgehoorde namen: Tariq Ramadan en Yusuf al-Qaradawi. Andere belangrijke personen zijn onder meer de Egyptische Amr Khaled, de Nederlandse Mohammed Cheppih en de Indische Zakir Naik.

Tariq Ramadan, van oorsprong Zwitser maar actief over heel Europa, gooide hoge ogen met zijn discours waarin hij pleit voor politieke participatie door en sociale

---

¹⁴ Ibid.; Gesprek met Verantwoordelijke voor Sociale Zaken en Media en Communicatie (Vlaanderen) van het EMB, Mohammed Achaïbi.

¹⁵ Onder meer de *oelama* en grote religieuze centra in Egypte (bv. Al-Azhar) en de Fiqh Academie van de Moslim Wereld Liga (Mekka) (Shahid & Koningsveld 2002).

¹⁶ Zie onder meer: Shahid en Koningsveld (2002), Peter (2006) en Mohsen Finan (2002).

rechtvaardigheid voor moslims in het Westen. Deelname aan de democratie moet volgens Ramadan gepaard gaan met een authentieke beleving van de islam. Met een uitgebreide bibliografie op zijn naam, een grote groep sympathisanten, leerstoelen in verscheidene universiteiten over heel Europa en aan het hoofd staande van het *European Muslim Network* (Brussel), is hij een vooraanstaande figuur in het debat rond islam in Europa. Desondanks blijft hij een controversiële figuur. Ramadan's grootvader, de Egyptische Hassan al-Banna, was oprichter van de *Moslimbroederschap* een wereldwijde islamistische vereniging. Zelf wordt Ramadan door sommigen ervan verdacht met een dubbele tong te spreken en een 'islamist in schaapskleren' te zijn (Mandaville, Peter 2009, p. 502; Peter 2006, p. 111; Salvatore 2007, pp. 138-9; Zaman 2008, p. 469).

Een andere belangrijke figuur is Yusuf al-Qaradawi. Hoewel hij, meer dan Ramadan, deel uitmaakt van de traditionele *oelama*, vormt al-Qaradawi een globale moslimautoriteit die, net als deze laatste, controversiële thema's niet mijdt en volop gebruikt maakt van de moderne media. Hierdoor kan hij overal aanwezig zijn: naast de televisiezender *al-Jazeera* waarop hij een educatief programma heeft, is hij ook auteur van een hele reeks boeken. Dit, in combinatie met zijn voorzitterschap van het *European Council for Fatwa Research* (Londen), dat geleerden over heel Europa samenbrengt, maakt dat de door hem uitgevaardigde *fatwa's* een bijzonder grote reikwijdte hebben. Zijn banden met de *Moslimbroederschap* en controversiële uitspraken hebben gemaakt dat al-Qaradawi verschillende keren in een Egyptische gevangenis belandde en onder meer uit het Verenigd Koninkrijk werd geweerd (Mandaville, P. 2007, p. 108; Mandaville, Peter 2009, p. 502; Peter & Arigita 2006).

1.4. Conclusie

'Imams' dienen **in eerste plaats een religieuze functie** waaraan, in de migratiecontext, allerlei taken worden toegevoegd die soms door verschillende personen worden opgenomen. Vaak dient men te improviseren aangezien niet alle moskeeën de middelen hebben om één of meerdere imams voltijds in te schakelen. Dit gebrek aan middelen leidt op zijn beurt tot **precaire leef- en werkomstandigheden** van de geloofsbedienaar in kwestie.

Een versterking van het diffuse en decentrale karakter van de islam evenals het gevoel dat de huidige imam geen antwoord kan bieden op de vragen waar Westerse moslims mee torsen, hebben als gevolg dat het **traditionele gezag van deze personen is afgenomen** en vooral jonge gelovigen zich een eigen weg banen door een veelheid aan bronnen. Ook nieuwe religieuze autoriteiten die een kennis van de islam combineren met een vertrouwdheid met de westerse context vullen de vrijgekomen ruimte. De moderne massamedia vereenvoudigen het verspreiden van hun boodschap.

De (de)radicaliserende en (anti)integrerende **invloed** die de (moskee)imam kan hebben, dient daarom **gerelativeerd te worden**. Hij heeft geen monopolie op de aanbreng van religieuze kennis. Weinig controleerbare bronnen zoals het internet en buitenlandse sprekers spelen een belangrijke en niet te onderschatten rol, in het bijzonder voor jongeren.

Islamconsulenten zijn weinig bekend en worden vaak verkeerdelijk als 'gevangenisimams' voorgesteld terwijl ze **in eerste plaats een luisterend oor** vormen

voor gedetineerden en hen kunnen voorzien van sociaal-maatschappelijke en spirituele ondersteuning. Hun autoriteit in de ogen van gelovigen is weinig bestudeerd hoewel hun positieve invloed op de gevangenen en het uitroeien van radicalisering in meerdere buitenlandse studies is aangetoond. Ze vormen, zeker in België, grotendeels onontgonnen onderzoeksterrein.

Als bedienaars van een erkende eredienst hebben zowel imams als islamitische consultants, vanuit de Belgische staat, in principe recht op financiële ondersteuning. Het heeft echter tot de **tweede helft van de jaren 2000 geduurd voor de eerste moslimkaders** erkend werden. Imams bevinden zich tot op vandaag daarom vaak in financiële en arbeidsonzekerheid waarbij ze afhankelijk zijn van de *goodwill* van de gemeenschap. Islamconsultanten opereerden ook lange tijd vooral op vrijwillige basis en konden enkel mits toelating van de gevangenisverantwoordelijke gedetineerden bezoeken. Vandaag zijn echter alle consultants erkend.

2. Institutionaliserings van de islam in België en Europa

In België kunnen erediensten erkend worden waardoor ze ondersteuning genieten vanuit de staat. Een van de hiermee samenhangende voordelen is de uitbetaling van de bedienaars van de erediensten. Omdat de islam behoort tot de erkende erediensten, komen imams en islamconsulenten eveneens in aanmerking. Hierboven bespraken we al kort de procedures die leiden tot de erkenning van beide moslimkaders. Het resultaat is dat er vandaag 17 erkende islamconsulenten zijn, twee erkende imams in Vlaanderen en meer dan 20 in Wallonië.

We beginnen dit hoofdstuk met een overzicht van de bijzondere verhouding tussen kerk en staat in België. Dit laat ons toe de institutionalisering van de islam, opgebouwd rond haar Hoofd van Eredienst – de *Executieve van Moslims van België* – die we daarna bespreken, beter te begrijpen. Deze institutionele erkenning vormt naar de toekomst toe een belangrijke arena voor de islam naast een symbolische ‘erkenning’ van de aanwezigheid van de islam, creëert het ook een plaats voor verdere interactie tussen de moslimgemeenschap en de staat.

2.1. Belgische kerk-staat verhouding en het Eredienstendecreet

De Belgische scheiding tussen kerk en staat is gematigd; men spreekt van een ‘welwillende neutraliteit’, een ‘beschermende vrijheid’ of ‘een betrekkelijke scheiding en wederzijdse onafhankelijkheid’ (Christians 1999, p. 83; De Ley 2006c; Stox 2004). België werd gesticht in 1830 bij gratie van het monsterverbond tussen katholieken en liberalen tegen Willem I van de Verenigde Nederlanden. Dit resulteerde in een zeer liberale grondwet die zowel de private als publieke vrijheid van godsdiensten (voornamelijk Artikels 19 tot 21) als hun ondersteuning garandeerde (artikels 24 en 181) (Loobuyck & Torfs 2009; Stox 2004). Een van de gevolgen van deze kerk-staat verhouding was de ‘verzuiling’: een drievoudige pluraliteit en opdeling van het middenveld naar levensbeschouwelijke oriëntatie die weliswaar vanaf de jaren 1970 geleidelijk aan afbrokkelde (Dobbelaere 1999, p. 231; Dobbelaere & Voyé 1990, pp. ps1-ps3).

In België geldt de ‘vrijheid van eredienst’, ingeschreven in artikel 19 van de grondwet. Daarnaast maken de rooms-katholieke, protestantse, anglicaanse, islamitische, orthodoxe en joodse eredienst en de niet-confessionele vrijzinnigen als ‘erkende’ levensbeschouwingen aanspraak op een reeks bijkomende privileges. Erkenning gebeurt door de federale wetgever op grond van een aantal voorwaarden. Zo moet de geloofsgemeenschap groot genoeg zijn, gestructureerd zijn, al een geruime tijd in België aanwezig zijn, van maatschappelijk belang zijn en niet ingaan tegen de maatschappelijke orde (De Pooter 2002, p. 135; Franken & Loobuyck 2010; Overbeeke 2005).

De voordelen waarvan erkende erediensten kunnen genieten worden, als gevolg van de staatshervormingen van begin jaren 2000, voorzien door verschillende beleidsniveaus¹⁷. Een belangrijke rol in dit alles is weggelegd voor elk Hoofd van Eredienst (ook Representatief orgaan genoemd) dat instaat voor de temporalien - de goederen die aan de religieuze gemeenschap behoren - van de eigen eredienst. Zo dient ze de erkenningaanvragen van bedienaars en geloofsgemeenschappen voor te leggen aan de overheden en is ze verantwoordelijk voor het aanduiden van islamleerkrachten en de inspectie en controle van de curricula¹⁸.

In Vlaanderen werd de wetgeving vorm gegeven in het *Eredienstendecreet* van 2004 die de dan 135 jaar oude *Temporalienwet* van 1870 verving (Verlinden & Overbeeke 2007). Het eredienstenbeleid werd hierdoor verder versnipperd over de verschillende beleidsniveaus: (1) de federale overheid komt tussen in de uitbetaling van wedden en pensioenen van de bedienaars en aalmoezeniers, (2) provincies voorzien in huisvesting en begrotingstekorten en de (3) gewesten zijn bevoegd voor de erkenning van de plaatselijke geloofsgemeenschappen en de ondersteuning van een deel van hun (patrimoniale) kosten. Om een lokale geloofsgemeenschap te erkennen, dient het representatief orgaan een dossier in te dienen waarna advies van de federale, provinciale en gemeentelijke overheden wordt ingewonnen¹⁹. De Vlaamse criteria voor het erkennen van de geloofsgemeenschappen betreffen o.m. het indienen van informatie over de infrastructuur, de financiële plannen en maatschappelijke relevantie, een schriftelijke verklaring van het navolgen van de talenwet en een inburgeringsplicht voor de geloofsbedienaars in de gemeenschap.

Naast de erkenning hebben de erediensten recht op zendtijd, voorziet de staat het recht op confessioneel onderricht in het officieel onderwijs en kunnen ze genieten van gunstige successierechten (Husson 2007; Stox 2004).

2.2. Geschiedenis van de institutionalisering van de islam in België

Rode draad doorheen de geschiedenis en de institutionele vormgeving van de islam in België vormt het Hoofd van Eredienst. Verschillende pogingen om tot een dergelijk orgaan te komen voor de islam, leverden tot op vandaag weinig duurzaam resultaat op. De meest gevorderde stap in dit proces bestond uit de opeenvolgende generaties van de *Executieve van Moslims van België*. Echter, keer op keer strandden pogingen door problemen rond representativiteit, vermeend fundamentalisme of het overschrijden van de verhouding tussen kerk en staat.

In de uitgebreide blik op de geschiedenis van de institutionalisering van de islam beroepen we ons in grote mate op het werk van Kanmaz en Zemni (Kanzmaz & Zemni

---

¹⁷ Samenwerkingsakkoord tussen de Federale Overheid, het Vlaamse Gewest, het Waalse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende de erkenning van de erediensten, de wedden en de pensioenen van de bedienaars der erediensten, de kerkfabrieken en de instellingen belast met het beheer van de temporalien van de erkende erediensten (27/5/2004).

¹⁸ Zoals vastgesteld in de KB's van 1974 en 1978 (Kanzmaz & Zemni, 2008: 113).

¹⁹ Decreet betreffende de materiële organisatie en werking van de erkende erediensten (7/5/2004) en Besluit van de Vlaamse Regering houdende vaststelling van de criteria voor de erkenning van de plaatselijke kerk- en geloofsgemeenschappen van de erkende erediensten (30/9/2005).

2008) en Kanmaz en El-Battui (Kanmaz & El Battui 2004) en vullen deze aan met bijkomende bronnen en de meest recente informatie.

2.2.1. Vroege situatie en de erkenning van de islam

Bilaterale overeenkomsten, in het bijzonder met Marokko en Turkije in de jaren 1960, introduceerden voor het eerst op grote schaal moslims in België. Hoewel er al sinds de eerste helft van de 19^e eeuw een geregistreerde moslimaanwezigheid was, begon de geschiedenis rond de institutionalisering van de islam in België pas met de oprichting van een vereniging van islamitische studenten en Albanese vluchtelingen in de jaren 1960. Deze viel al snel in handen van de ambassades van Tunesië, Marokko en Saoedi-Arabië. Vanaf 1968 stond deze organisatie bekend onder de naam *Islamitisch Cultureel Centrum* (ICC). Deze zou, onder toezicht van de *Wereld Moslim Liga*, logistieke en financiële ondersteuning gaan bieden aan islamitische gemeenschappen over heel Europa. Nadat ze in 1969 officiële rechtspersoonlijkheid kreeg en haar het *Oosters Paviljoen* werd toevertrouwd, werd ze *de facto* gesprekspartner van de overheid inzake de islamitische gemeenschap (De Ley 2006c; Haddad & Golson 2007, p. 490; Kanmaz & El Battui 2004, p. 8; Kanmaz & Zemni 2008, p. 112).

De moslims die in de jaren 1960 in België aankwamen, waren gastarbeiders die verbleven in pensions en werkten in de mijnindustrie van Wallonië en Limburg. De oliecrisis van begin jaren 1970 stortte de wereld echter in een recessie en deed de vraag naar buitenlandse arbeid in België dalen met een migratiestop tot gevolg (Kanmaz 2002, pp. 99-101). Deze migratiestop evenals het acute gebrek aan een kader voor islamleerkrachten, de globale context van de crisis met het Midden-Oosten en diplomatieke symbolische actie, droegen ertoe bij dat de overheid in 1974 besloot de islam toe te voegen aan de lijst van erkende erediensten (Kanmaz 2002, p. 103; Kanmaz & El Battui 2004, p. 9; Laurence 2006, p. 268). België was hiermee koploper in West-Europa.

De erkenning luidde de moeizame zoektocht in naar een representatief orgaan van de islamitische eredienst. Door de gezinshereniging was de demografische samenstelling van de moslimgemeenschap veranderd wat nieuwe noden met zich meebracht. Waar deze gemeenschap aanvankelijk bestond uit jonge mannen, kwamen er nu steeds meer vrouwen en kinderen aan in België. Sinds het begin van de jaren 1970 boden een toenemend aantal scholen lessen islam aan wat een sterke impuls vormde voor de creatie van een representatieorgaan van de islam (Boender & Kanmaz 2002; Shahid & Koningsveld 2008, p. 236). In het schoolpact was namelijk vastgelegd dat het officiële onderwijs twee lessen aan het onderwijs in één van de erkende erediensten of in niet-confessionele zedenleer moest aanbieden. De organisatie hiervan, evenals de inspectie en het opstellen van curricula werd in handen gelegd van het Hoofd van Eredienst. Een circulaire in 1975 en een nieuwe wet in 1978 stipuleerden het recht op islamonderwijs op school en de verplichte erkenning van de leerkrachten door een – op dat moment onbestaand – Hoofd van Eredienst voor de islam (Boender & Kanmaz 2002, p. 175; Kanmaz 2002; Kanmaz & El Battui 2004, p. 30). Hoewel vanaf het schooljaar 1975-76 dus wettelijk gezien islamonderwijs moest worden aangeboden, gebeurde dit nog in een juridisch vacuüm zonder aangestelde leerkrachten, leerplannen of inspectie. Pas een kleine kwarteeuw later zouden deze taken opgenomen worden door de eerste *Moslimexecutieve*.

Op het betalen van de weddes en pensioenen van de erkende bedienaars en materiële ondersteuning van het patrimonium kon pas aanspraak gemaakt worden nadat lokale gemeenschappen erkend waren. Hoewel moskeegemeenschappen traditioneel lokaal georganiseerd zijn, werd hen gevraagd zich te organiseren op provinciaal niveau. Het gevolg was dat geen enkele groep moslims een provinciale erkenning zou aanvragen²⁰ (Kanmaz 2002, pp. 103-4; Kanmaz & El Battiui 2004, p. 30).

2.2.2. Politieke incidenten en de oprichting van de eerste Executieve

Als *de facto* gespreksorgaan van de overheid werden zowel de organisatie van het onderwijs als de erkenning van de geloofsgemeenschappen aan het ICC toevertrouwd. Terwijl haar macht hierdoor geleidelijk aan toenam, groeide de ontevredenheid over de organisatie. Lokale geloofsgemeenschappen trachtten zich los te rukken en ook de overheid uitte kritiek op haar gesprekspartner (Kanmaz & Zemni 2008, p. 115). Dit gebeurde tegen een achtergrond van een toenemende zichtbaarheid en problematisering van de moslimaanwezigheid in het Westen en de islam op wereldpolitiek vlak tijdens de jaren '80 en '90; een tijd getekend door o.m. het hoofddoekendebat in Frankrijk, de *fatwa* die ayatollah Khomeini uitsprak tegen Salman Rushdie en de eerste Golfoorlog. Maar ook in eigen land kwam de islam op de politieke agenda met de moord op de directeur van het ICC (1989), de hoofddoekenkwesie in enkele Brusselse scholen en de invloed van de *Amicales* op de Marokkaanse gemeenschap²¹. Hierdoor werd de islam in de publieke opinie langzaam maar duidelijk synoniem voor fundamentalisme (De Ley 2006c; Kanmaz 2002, p. 104, 2009, p. 48; Kanmaz & Zemni 2008, p. 115; Laurence 2006; Maly 2009, pp. 164-6).

Tegelijkertijd nam het zelfbewustzijn en de identiteitsvorming binnen de moslimgemeenschap toe. Waar tot de jaren 1980 de focus van intellectuelen in ballingschap nog lag op de hervorming van de regimes in het land van herkomst, begon men vanaf de jaren 1990 te denken over de blijvende aanwezigheid van moslims in het Westen en hun plaats in het land van aankomst (Boubekour 2007). Dit werd onder meer duidelijk uit de groeiende aanwezigheid van (internationale) (koepel)organisaties in Europa (Fadil & Kanmaz 2009, p. 115). Een van deze koepelorganen, *Diyanet İşleri Başkanlığı* - kortweg *Diyanet* - vestigde zich al in 1982 in België (Turan 2008, p. 371). *Milli Görüş* - de politieke tegenpool van *Diyanet* - opende drie jaar later voor het eerst een moskee in België (Boender 2007, p. 111; Kanmaz & El Battiui 2004, p. 18; Shahid & Koningsveld 2008, p. 96).

Over heel Europa groeide de onzekerheid. Het oorspronkelijke *laissez faire* beleid van de Europese overheden, waarbij de verantwoordelijkheid voor het vormgeven van de binnenlandse islam werd uitbesteed aan ambassades en internationale organisaties, achtte men gefaald en contraproductief voor de integratie. Als reactie hierop trachtten Europese overheden steeds meer moslimorganisaties los te weken uit hun transnationale netwerken en een meer 'nationale' islam te promoten (Haddad & Balz 2008; Haddad & Golson 2007; Laurence 2006; Maussen 2007).

---

²⁰ De koepelorganen van de Marokkaanse gemeenschap zouden zich later wel op dit niveau gaan organiseren (Kanmaz & Zemni, 2008: 114; KBS, 2004: 22).

²¹ Deze ontstonden in de jaren 1970 in Frankrijk en dienden aanvankelijk als communicatiekanaal met de Marokkaanse onderdanen in de migratie. Later zouden ze steeds meer gebruikt worden voor politieke controle (Kanmaz 2009, p. 48).

Een eerste, Belgisch politiek antwoord op het maatschappelijk debat kwam er in de vorm van het *Koninklijk Commissariaat voor Migrantenbeleid* (KCM) (1989), onder leiding van Paula D'Hondt. Deze had als taak een coherent integratie- en minderhedenbeleid op te stellen en ging zich proactief bezighouden met de organisatie van de islamitische eredienst (Kanmaz & Zemni 2008, p. 115). Snel werd duidelijk dat de invulling van het integratiebegrip niet gespiegeld werd aan beide kanten van de taalgrens: waar het in Wallonië ging om de integratie van achtergestelde personen, wars van religieuze overtuiging, kreeg het begrip in Vlaanderen een meer culturele en religieuze invulling (Boender & Kanmaz 2002, p. 176; Kanmaz & Zemni 2008, pp. 115-6). Het zou overigens niet de laatste keer zijn dat communautaire verdeeldheid de organisatie van de moslingemeenschap zou verstoren.

Eensgezindheid was er wel om de islam te vatten binnen het bredere kader van deze integratieproblematiek. Dit werd verantwoord doordat in integratiedebatten de 'islam' vaak impliciet aanwezig werd geacht te zijn (Leman in Kanmaz & Zemni 2008). Door de introductie van de islam in het minderhedenbeleid werd het migratieprobleem echter vrijwel herleid tot een probleem van moslims en de organisatie van de islam gevat in termen van integratie. Dit opende de deuren voor verregaande controle van de islamitische eredienst in het kader van staatsveiligheid (De Ley 2006c). Islamleerkrachten, die centraal stonden in de vroege discussie rond de plaats van de islam in België, kregen zo de taak op te treden als sociaal werkers en bruggenbouwers tussen de school en thuis (Boender & Kanmaz 2002, p. 177).

Tegen deze achtergrond werd opnieuw getracht een Hoofd van Eredienst te installeren dat de leegte zou vullen die het ICC had achtergelaten. Ondanks kritische vragen rond de overschrijding van de grens tussen kerk en staat resulteerde dit in 1990 in de creatie van een *Raad van Wijzen*, bevoegd voor lopende zaken en dringende dossiers rond moslimleerkrachten (Kanmaz & El Battiui 2004, p. 9). Toen deze door de moslingemeenschap echter niet erkend werd, stelde het KCM de oprichting van een *Hoge Raad van Moslims van België* voor. Het ICC, in een poging haar afbrokkelende monopolie te herwinnen, organiseerde hiertoe zelf verkiezingen en stelde op 9 maart 1991 een raad van 17 leden voor; een raad die op haar beurt echter niet erkend werd door Justitie (De Ley 2006c; Kanmaz & El Battiui 2004, p. 9; Kanmaz & Zemni 2008, pp. 118-9). De impasse was compleet.

In 1992 werd het leerkrachtenprobleem doorgeschoven naar een *Technisch Comité* en werd in Vlaanderen het getuigschrift *Pedagogische Bekwaamheid* verplicht voor alle leerkrachten die geen pedagogische opleiding hadden genoten en het Nederlands niet meester waren (Kanmaz & El Battiui 2004, p. 31; Shahid & Koningsveld 2008, p. 236). Verdere stappen in de opleiding van de islamleerkrachten kwamen er in 1996 toen de gesprekken startten met de *Erasmus Hogeschool* in Brussel waar vanaf 1998 een driejarige opleiding tot islamleerkracht zou worden aangeboden (Kanmaz & Zemni 2008, p. 31; Shahid & Koningsveld 2008, p. 236).

Na initiatief van het *Centrum voor Gelijke Kansen en Racismebestrijding* (CGKR) ging in 1993 een door de overheid erkende *Voorlopige Executieve* alsnog van start. Hoewel het niet ging om een Hoofd van Eredienst konden enkele dringende dossiers, zoals de aanstelling van aalmoezeniers en islamleerkrachten, zo afgehandeld worden (Kanmaz

2002, p. 107)²². Het *Decreet betreffende de inspectie en de begeleiding van de levensbeschouwelijke vakken* voorzag een kader voor islamleerkrachten en omschreef de taken voor het (toekomstige) representatief orgaan waaronder het vastleggen van het onderwijsniveau, het leerplan, bijscholingen organiseren en de inspectie voorzien. Belangrijk detail en voorbode voor de toekomst was dat één voorgedragen, Turks lid in de *Voorlopige Executieve* door de overheid werd gewraakt vanwege diens banden met *Milli Görüs*, een als radicaal islamitisch bestempelde organisatie.

De *Voorlopige Executieve* trof de voorbereidingen van de verkiezingen van 13 december 1998 die doorgingen in de moskeeën en bij de *Voorlopige Executieve*. Dit was een uniek proces in Europa. Van de 70.000 geregistreerde kiezers kozen 48.000 stemgerechtigden een Constituante van 51 kandidaten, aangevuld met tien door de overheid aangewezen kandidaten en zeven bijkomende kandidaten, gecoöpteerd door de gehele Constituante. In mei 1999 werd tenslotte een Hoofd van Eredienst van 17 personen verkozen uit deze Algemene Vergadering; de *Executieve van Moslims van België* (EMB) was geboren (Godard 2007, pp. 189-90; Kanmaz & El Battiui 2004, p. 9; Kanmaz & Mokhless 2002, p. 108; Kanmaz & Zemni 2008, p. 123; Shahid & Koningsveld 2008, p. 113).

2.2.3. Het korte en omstreden leven van de eerste Executieve

Twee direct aan de verkiezingen gerelateerde problemen zouden de pas verkozen *Executieve* later de das om doen. Allereerst werden de kiescolleges ingedeeld in vier etnische groepen: Marokkanen, Turken, 'andere nationaliteiten' en 'bekeerlingen'. Voor de eerste twee groepen werden de kandidaten verkozen op provinciaal vlak. De overige kandidaten werden op regionaal niveau gegroepeerd (Kanzmaz & Zemni 2008, p. 122). Daarenboven was de zetelverdeling vooraf vastgelegd volgens de demografische samenstelling van deze etnische groepen: zeven Marokkaanse zetels, vier Turkse en drie voor zowel de 'bekeerlingen' als de 'andere nationaliteiten'. Dit alles legde vanaf het begin de basis voor interne onenigheid die zou opspelen langs de bestaande etnische breuklijnen. De situatie was des te moeilijker aangezien de wetgever had vastgelegd dat de islam vertegenwoordigd moest worden door één orgaan (De Ley 2006a; Overbeeke 2005, 2007a). Verder werden de verkozen kandidaten onderworpen aan een *screening* door de staatsveiligheid: 25 leden sneuvelden uit de selectie omdat ze banden zouden onderhouden met fundamentalisten. Het resultaat was dat in de uiteindelijke *Executieve* slechts vijf (van de 17) rechtstreeks verkozen leden zetelden (Godard 2007, p. 190; Kanmaz & Zemni 2008, p. 123).

Door het ingrijpen van de overheid, eerst in de voorbereidende fase voor wat betreft de vorm zowel als het initiatief, en vervolgens *ex-post* in de *screening* van de voorgelegde kandidaten, rees de vraag of deze de scheiding tussen kerk en staat had overschreden. Ook de *Raad van State* uitte kritiek; kritiek die echter niet werd opgevolgd (Overbeeke 2001, 2005). De decentrale aard van de islam noch de afwezigheid van formele regels

---

²² Bijzonder was dat, om de schoolvlucht tegen te gaan, enkele scholen van het katholieke net zelf al islamonderwijs aanboden (Shahid & Koningsveld 2008, p. 241).

hieromtrent weerhielden de overheid op één hiërarchisch en centraal orgaan aan te dringen²³ (Foblets & Overbeeke 2002, p. 121; Kanmaz & Mokhless 2002).

Nadat, in 2000 geen van de 129 door de Executieve voor aanvraag tot erkenning voorgelegde moskeeën werd goedgekeurd, diende deze in 2001 haar ontslag in. Dat werd geweigerd door toenmalig minister van Justitie Verwilgen (Kanzmaz & Zemni 2008, p. 125). Intern werd de Executieve geconfronteerd met onenigheid en kritiek. De voormalige Constituante - verkozen leden die geen lid waren van de Executieve van 17 - nu omgedoopt tot Algemene Vergadering, ging zich profileren als rechtmatig verkozen in tegenstelling tot de 'gecoöpteerde' Moslimexecutieve. Daarnaast kwam er commentaar dat populariteit, eerder dan bekwaamheid de keuze van de leden had bepaald. Ook tekenden zich steeds duidelijker de communautaire breuklijnen af die ontstonden als gevolg van de regionalisering van het eredienstbeleid en het gevoel bij de Vlaamse vertegenwoordigers dat de EMB niet aansloot bij hun leefwereld (Kanzmaz & Zemni 2008, pp. 129-30). Ondanks een gedeeltelijke vernieuwing van het EMB in 2002, werd ze in 2003 alsnog ontbonden na een motie van wantrouwen vanwege de Algemene Vergadering.

2.2.4. Naar een tweede Executieve

Nog datzelfde jaar werd door de nieuwe minister van Justitie Onkelinx de *EMBBis* onder leiding van Mohamed Boulif ingewijd. Diens strikt afgebakende taak bestond erin de verkiezingen voor een volgend Hoofd van Eredienst in 2004 voor te bereiden (Kanzmaz & Zemni 2008, p. 132). De discussie werd nu gevoerd of overgegaan moest worden op nieuwe algemene verkiezingen of enkel een aantal leden vervangen diende te worden. Deze laatste piste werd echter verlaten vanwege groot protest binnen de moslimgemeenschap aangevoerd door de *Vlaamse Unies van Moskeeën en Islamitische Verenigingen* ('Vlaamse moslims over de herverkiezing van de Constituante Algemene Moslimraad van België' 2004), Marokkaanse koepelorganisaties die in navolging van het Antwerpse UMIVA (later UMIVPA) één na één het levenslicht zagen vanaf 1995 (Kanzmaz & El Battiui 2004, p. 22; Kanzmaz & Zemni 2008, pp. 131-2; Shahid & Koningsveld 2008, pp. 103-4).

Tegelijkertijd groeide vanuit de Turkse gemeenschap, en met name *Diyanet*, de interesse in de *Moslimexecutieve*. *Diyanet*, dat voordien grotendeels een eigen koers wenste te varen, koos ervoor zijn invloed te vergroten om een sterke Turkse vertegenwoordiging in de *Executieve* te garanderen. Deze hernieuwde interesse kaderde onder meer in de discussie rond de wenselijkheid van enerzijds een 'culturele' islam, waarin de herkomstlanden een blijvende invloed zouden hebben en anderzijds een 'Belgische islam' (De Ley 2006c; Kanzmaz & Zemni 2008, p. 132). Boulif, voorzitter van *EMBBis*, trok de kaart van de laatste en stelde dat '*la politique de l'exécutif consiste à évoluer vers un islam à la belge dans lequel la question des pays d'origine perdra progressivement de son importance*' (Boulif in Kanzmaz & Zemni 2008, p. 132).

De nieuwe verkiezingen droegen echter de kiemen van zowel oude als nieuwe problemen rond vertegenwoordiging en organisatie in zich mee. De *Commissie belast*

---

²³ De Ley (De Ley 2006c) relateert deze kritiek gezien de *Executieve* niet noodzakelijk een puur religieus orgaan vormt maar bevoegd is voor de meer wereldlijke en administratieve 'temporalien van de eredienst'. Tegelijkertijd bleek hieruit echter de inconsistentie van het beleid gezien kandidaten geweerd werden op basis van (fundamentalistische) 'religieuze' overtuigingen.

*met de hernieuwing van de representatieve organen van de islamitische eredienst bij de Belgische overheden (CCI-CIE) kwam al snel onder druk te staan door gebrekkige communicatie, een zeer geringe inschrijvingstijd voor de nieuwe verkiezingen, de timing en procedure van de stembusgang evenals tegenkanting vanuit het EMBbis dat zich verzette tegen de volledige vervanging van de *Executieve* en de overheid aanklaagde voor het overschrijden van de scheiding tussen kerk en staat (Kanmaz & Zemni 2008, pp. 140-1, 6).*

Toen op 22 maart 2005 de resultaten van de verkiezingen werden bekeken, waren de meningen verdeeld. Hoewel de kwaliteit en goede organisatie werden geprezen, waren de gevolgen van de stembusgang teleurstellend voor de Marokkaanse gemeenschap. In tegenstelling tot de Turkse was men er namelijk niet in geslaagd om de achterban *en masse* op de been te krijgen. Doordat, net als in 1998, werd gekozen voor een etnische indeling van de kiezerscategorieën en de indeling van de vertegenwoordiging in de EMB werd bepaald op basis van het aantal inschrijvingen per gemeenschap, leidde dit tot een ondervertegenwoordiging van de Marokkaanse gemeenschap in de nieuwe *Executieve* die bestond uit acht Turken, zes Marokkanen, twee Pakistanen en één Albanees (De Ley 2006c; Kanmaz & Zemni 2008, pp. 145-7).

Aan de communautaire verzuchtingen werd tegemoet gekomen door de Algemene Vergadering van 68 leden in te delen in twee groepen van 34 leden uit de Nederlandstalige en Franstalige gemeenschappen, elk met een eigen vicevoorzitter in de paritair opgestelde *Executieve*. Ook de administratie, onder meer belast met het behandelen van de erkenningsdossiers, werd opgedeeld in een Vlaamse en Waalse zijde (Shahid & Koningsveld 2008, p. 114).

2.2.5. Eredienstendecreet

De communautarisering van de *Executieve* liep gelijk met de communautarisering van de wetgeving rond de lokale geloofsgemeenschappen na de Lambermontakkoorden van 2000. Voor Vlaanderen kreeg deze vorm in het decreet van 7 mei 2004 betreffende '*de materiële organisatie en werking van de erkende erediensten*' en het uitvoeringsbesluit van 30 september 2005 (Verlinden & Overbeeke 2007).

Dit zogenaamde *Eredienstendecreet* resulteerde eind 2007, voor het eerst sinds 1974, in het erkennen van zes Vlaamse moskeegemeenschappen²⁴. Vandaag gaat het voor Vlaanderen in totaal om 17 moskeeën met een bijkomende zeven à acht voor wie de procedure loopt. Erkende moskeeën kunnen een imam voordragen en de wetgever voorzag hiervoor tweemaal in een kader²⁵ voor een totaal van maximum 36 imams voor heel Vlaanderen. Vandaag de dag zijn echter slechts twee imams erkend en aangesteld, meerbepaald in de moskeeën van *Assounah* (Desselgem) en de *Culturele en Islamitische Vereniging BADR* (Hasselt)²⁶.

Het geringe percentage erkende moskeeën en imams in Vlaanderen²⁷ staat in schril contrast met Wallonië waar in 2007 meteen 39 van de 76 bij de *Executieve* bekende

---

²⁴ Vier Turkse en twee Marokkaanse, verspreid over de provincies Antwerpen, Limburg, West-Vlaanderen en Vlaams-Brabant.

²⁵ KB 29/6/2009 en KB 10/9/2010.

²⁶ Informatie uit interne documenten van de *Moslimexecutieve*.

²⁷ Het totaal aantal moskeeën wordt geschat op ca. 150 (Website EMB).

moskeeën erkend werden (het totaal ligt vandaag op 43) en vandaag al meer dan 20 imams erkend zijn. Dit is bekend bij de Vlaamse moslimgemeenschap en leidt tot wrevel en onbegrip over de 'strengere Vlaamse eisen'²⁸. Veel moskeeën die een dossier indienen, krijgen een negatief advies. Het waarom is het moskeebestuur echter vaak onduidelijk waardoor men het gevoel krijgt geïsoleerd te worden en geen gelijke behandeling te genieten. Gelijke rechten op ondersteuning worden opgeëist. Tegelijkertijd trekken steeds meer moskeeën zich gedisillustreerd terug uit de erkenningsprocedure^{29, 30}.

Hoewel een groot aantal Vlaamse geloofsgemeenschappen al een aanvraag indiende, neemt een aantal moskeebesturen een afwachtende houding aan. Het nieuwe van de erkenning en onzekerheid over haar gevolgen maken dat zij ervoor kiezen de kat uit de boom te kijken. Sommige gemeenschappen zweren de erkenning zoals ze nu bestaat dan weer radicaal af. De meest opvallende groep hierin vormt de ahmadiyya gemeenschap die, naar eigen zeggen, op geen enkele wijze staatssubsidies aanvaarden en onafhankelijk wensen te blijven van de overheid.

Verlinde en Overbeeke (2007) bekritisieren het *Eredienstendecreet* omdat dit te snel tot stand zou zijn gekomen en niet genoeg rekening zou hebben gehouden met de diversiteit van de verschillende (erkende) erediensten. De islamitische gemeenschap werd, ten tijde van de creatie van het decreet, geplaagd door interne chaos waardoor deze niet ten volle kon deelnemen aan de consultatierondes. Maar de problemen gaan verder. Zo dreigt, ondanks het in 2004 opgestelde *Samenwerkingsakkoord*, het eredienstbeleid van de verschillende gewestelijke regeringen te verschillen wat onrechtstreeks een invloed heeft op de begroting. We zien dan ook een duidelijk verschil tussen Vlaanderen en Wallonië in het aantal erkende geloofsgemeenschappen en imams. Ook zijn beleidsniveaus niet volledig van elkaar gescheiden door de geïnstitutionaliseerde consultatierondes en blijft de vraag welke invloed ze op elkaar zullen uitoefenen.

2.2.6. Een tweede vroegtijdig eind

Met het tot stand komen van een tweede *Executieve* konden problemen rond het islamonderwijs opnieuw aangepakt worden. Zo werden in de loop van 2005 en 2006 voor het eerst inspecteurs islamitisch onderwijs aangesteld en voorzag de organisatie vanaf 2007 in een examen voor islamleerkrachten.

Eveneens in 2007 werden de eerste islamitische consultants voor penitentiaire instellingen officieel benoemd na uitwerking van de wet Dupont van 2005³¹. Tot op dat moment gebeurde dit op vrijwillige basis (Shahid & Koningsveld 2008, p. 85). Het officiële statuut van de consultants betekende een verbetering voor hun omkadering maar zou ook een controle betekenen van de personen die met gedetineerden in contact kwamen (EMB). Toch bleven er onduidelijkheden bestaan over het statuut onder meer wat betref de beroepsonkosten. Ook de gebrekkige scholing van vele

---

²⁸ Een criterium waarop veel moskeeën aanvankelijk werden geweigerd was brandveiligheid.

²⁹ Informatie uit gesprekken met vertegenwoordigers van verschillende koepelorganisaties.

³⁰ Weinig geweten is echter dat, hoewel het aantal erkende moskeeën in Wallonië hoger ligt, tot op vandaag, in tegenstelling tot Vlaanderen geen enkele van deze geloofsgemeenschappen wordt uitbetaald. Dit is, volgens de Executieve, het gevolg van een gebrek aan fondsen bij de Waalse regering.

³¹ *Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden* (12/1/2005).

islamconsulenten bleef een probleem (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008, pp. 58-60)³².

In 2007 kwam de nieuw samengestelde *Executieve* opnieuw in opspraak, nu naar aanleiding van een aanklacht tot valsheid in geschrifte. Tegelijkertijd verscheurde de roep om verdere communautarisering van de moslimvertegenwoordiging de eenheid van de EMB. Enkele reddingsoperaties ten spijt gaf de voltallige *Executieve* uiteindelijk zijn ontslag in februari 2008 (Kanmaz & Zemni, 2008:148).

De toekomst van de organisatie van het Hoofd van Eredienst van de islamitische eredienst is onzeker. Hoewel alle personen die verdacht werden in de zaak rond de valsheid in geschrifte werden vrijgesproken werd de *Executieve* officieel ten grave gedragen op 31 december 2009. De werking werd door het kabinet van minister van Justitie Stefaan De Clerck wel meermaals verlengd tot 31 maart 2011 in afwachting van een initiatief tot inrichting van een nieuw Hoofd van Eredienst. In augustus van dat jaar werden (verlaagde) subsidies opnieuw toegekend aan de *Executieve* om in haar werkzaamheden te voorzien. Voor één van deze, de zendtijd, kreeg de moslimexecutieve in 2011 voor het eerst plaats en fondsen op de Vlaamse omroep³³.

De nood aan een verregaande hervorming is voor iedereen duidelijk: het vertrouwen van de gemeenschap in haar representatief orgaan is bijzonder laag en haar autoriteit t.a.v. de lokale moskeegemeenschappen is volgens verschillende vooraanstaande figuren vrijwel onbestaande³⁴. De werkzaamheden van de *Executieve* liggen echter niet geheel stil. Hoewel de organisatie zich naar eigen zeggen nu vooral toespitst op het organiseren van de volgende installatie van het Hoofd van Eredienst³⁵, zijn in de loop van 2008 en 2009 een aantal nieuwe geloofsgemeenschappen erkend in Vlaanderen wat het totaal brengt op 17. In oktober 2009 en april 2010 werden daarenboven de eerste twee imams erkend en werden gesprekken geopend tot verbetering van het statuut van de islamconsulenten.

Op dit moment lijkt de piste van de algemene verkiezingen te worden verlaten in het voordeel van een vertegenwoordiging van bestaande en gevestigde organisaties uit het islamitisch middenveld.

2.3. Representatieve organen in Europa

Hoewel de Belgische situatie op verschillende vlakken uniek is, zijn er in de ons omringende landen over de jaren heen een aantal initiatieven ontstaan om tot institutioneel overleg te komen met de islamitische gemeenschap. Hieronder vergelijken we de ontstaansgeschiedenis van de *Moslimexecutieve* (EMB) met deze van de Britse *Mosques and Imams National Advisory Board* (MINAB), het Nederlandse *Contactorgaan Moslims en Overheid* (CMO) en de *Contactgroep Islam* (CGI), de Franse *Conseil Français du Culte Musulman* (CFCM) en de *Deutsche Islam Konferenz* (DIK)³⁶.

---

³² Informatie uit gesprekken met Said Aberkan, Hoofd van Dienst van de Vlaamse islamconsulenten.

³³ De eerste uitzending onder de naam MTRO (Moslim Televisie en Radio Omroep) gebeurde op 18 september 2011.

³⁴ Informatie uit gesprekken met vertegenwoordigers van verschillende koepelorganisaties.

³⁵ Gesprek met Verantwoordelijke voor Sociale Zaken en Media en Communicatie (Vlaanderen) van het EMB, Mohammed Achaïbi.

³⁶ Voor een meer uitgebreide samenvatting zie Godard (2007).

Deze initiatieven bestaan echter niet in een vacuüm. Steeds dient de landspecifieke context in rekening te worden gebracht. Daarom schetsen we steeds kort de verhouding tussen kerk en staat in elk van deze landen. De selectie is gebaseerd op geografische redenen (België en haar buurlanden), maar berust vooral op de verschillende ideaaltypes van kerk-staat regimes die deze kenmerken (o.a. *established church*, *laïcité*, verzuiling). Zo kunnen we een optimale vergelijking maken en specifieke en meer globale fenomenen onderscheiden (Ferrari 2002; Haddad & Golson 2007; Maussen 2007; Modood & Kastoryano 2006; Soper & Fetzer 2007)³⁷.

2.3.1. Contactorgaan Moslims en Overheid/Contact Groep Islam (Nederland)³⁸

Net als in België bestaat in Nederland een gematigde scheiding tussen kerk en staat. In de liberale grondwet van 1948 werd de basis gelegd voor de huidige situatie waarin de vrijheid van religie primeert en religieuze organisaties als privévereniging meer zelfbeschikkingsrecht kregen. Sinds 1983 is de financiële ondersteuning aan de clerus opgeheven. Religieuze organisaties kunnen wel beroep doen op belastingsvoordelen en (gedeeltelijke) subsidiëring van private (levensbeschouwelijke) scholen (Boender 2007, p. 51; de Beaufort & van Schie 2008, pp. 66-7; Godard 2007, p. 191).

Aanvankelijk gebeurde overleg met de moslimgemeenschap binnen het minderhedenbeleid in een aantal *Inspraakorganen* georganiseerd naar etnische achtergrond³⁹. Omdat deze *Inspraakorganen* niet in eerste plaats waren gericht op vertegenwoordiging van religies, ontstonden vanuit het middenveld enkele meer en minder succesvolle initiatieven tot brede islamitische koepels (Shahid & Koningsveld 2008, pp. 105-10).

Het tolerante, multiculturele beleid in Nederland kreeg vanaf het begin van de 21^e eeuw een zware klap met de opkomst van het *nieuw realisme*, een politiek discours dat het failliet van de multiculturele samenleving verkondigde en door een breed spectrum van politieke denkers gaande van Paul Scheffer tot Pim Fortuyn gepropageerd werd. Daarnaast deden ook de aanslagen van 11 september 2001 en dichterbij huis, de affaire rond de radicale imam El-Moumni⁴⁰ en de moord op Theo van Gogh het debat rond de islam oplaaien (Arnaut et al. 2009, p. 13; Boender 2007, pp. 54, 66-75; Godard 2007, p. 189).

In 2004 en 2005 zou de overheid officieel twee islamitische organen erkennen, met name het *Contactorgaan Moslims en Overheid* (CMO) - representatief geacht voor de soennitische gemeenschap - en de door minderheden bevolkte *Contactgroep Islam* (CGI). Het CMO is gesprekspartner, brengt advies uit en voert overleg, promoot de sociale cohesie en steunt de islamitische, geestelijke verzorging. Het CGI ontstond als spiegelorganisatie waarin onder meer Pakistaanse, Surinaamse en alevitische verenigingen vertegenwoordigd worden. Haar taak bestaat erin de dialoog en hulp

---

³⁷ Voor een meer academische analyse, gebaseerd op dit hoofdstuk, zie Debeer, Loobuyck & Meier (2011a).

³⁸ Website CMO; Website CGI.

³⁹ Zo ontstonden er drie zogenaamde 'inspraakorganen': Het *Inspraakorgaan Turken*, het *Inspraakorgaan Marokkanen en Tunesiërs* en het *Inspraakorgaan Surinamers en Antillianen* (Shahid & Koningsveld 2008, p. 105).

⁴⁰ Deze sprak zich in 2001 veroordelend uit over homoseksualiteit (Boender 2007, p. 49).

tussen de geloofsgemeenschappen en met de Nederlanders te bevorderen (Godard 2007, pp. 191-2; N. 2010a; Shahid & Koningsveld 2008, p. 111).

Nederland heeft al vroeg aandacht besteed aan het debat rond imamopleidingen wat in de jaren 2000 resulteerde in een projectoproep vanuit het ministerie van Onderwijs tot oprichting van een opleiding. Het CMO toonde zich echter kritisch en weigerde het initiatief aan de *Vrije Universiteit* (Amsterdam) te erkennen vanwege een gebrek aan contacten met de moslimgemeenschap (Ghaly 2008). In 2010 toonde de organisatie zich teleurgesteld over de grote electorale winst van Geert Wilders' PVV. Eerder had ze, samen met een groot aantal andere religieuze organisaties, haar verontwaardiging getoond voor diens film *Fitna* en hadden enkele lidorganisaties van het CMO Wilders juridisch gedagvaard voor islamofobie.

2.3.2. Mosques and Imams Advisory Board (Verenigd Koninkrijk)⁴¹

In het Verenigd Koninkrijk bestaat een stelsel van *established church* waarbij de koningin als hoofd van de anglicaanse kerk is aangesteld. Andere kerken en denominaties krijgen een statuut van *non-established* vrijwilligersorganisatie. De overheid heeft geen invloed op de aanstelling noch de activiteiten van de bedienaars en biedt geen directe geldelijke steun behalve aan aalmoezeniers. Wel voorziet ze in beperkte financiële assistentie aan religieuze scholen, belastingsvoordelen en subsidies voor allerlei socio-culturele activiteiten. Ook confessionele scholen worden met overheidsgeld gesubsidieerd (De Ley 2006c; Doe 2004; Godard 2007, pp. 935-7; Heal 2008; Soper & Fetzer 2007).

Volgend op een periode van kleinschalige samenwerking binnen het islamitisch middenveld, creëerde de politieke commotie rond de Rushdie-affaire voor het eerst het gevoel dat er nood was aan dringende actie en coördinatie. Zo ontstond de *Muslim Council of Britain* (MCB) die officieel werd ingewijd in 1997, contact onderhoudt met de overheid en een groot aantal nationale, regionale en lokale organisaties verenigt (Godard 2007, p. 196; n. 2010b). Een teleurstellende samenwerking na de aanslagen van 11 september deed het optimisme rond dit orgaan langs overheidszijde wegebben (Mandaville, Peter 2009, p. 503).

De regering reageerde op de aanslagen in Londen van 2005 door beraadslagingen te organiseren onder de naam *Preventing Extremism Together* (PET). Dit resulteerde in de oprichting van de *Mosques and Imams National Advisory Board* (MINAB) die een nationale stem zou vormen voor imams, accreditatie zou vereenvoudigen, training voorzien en een bemiddelende, onafhankelijke stem zou vormen in de gesprekken met de overheid. Echter, net haar verregaande band met de overheid deed vragen rijzen over de onafhankelijkheid van het MINAB wat samenwerking met andere organisaties bemoeilijkte. Ook de bevoorrechte plaats van de vier stichtende organisaties⁴² viel niet in de smaak bij andere groepen die zich niet vertegenwoordigd voelden (Birt 2006, p. 701; Bunglawala 2009; Godard 2007, pp. 196-8; MINAB).

---

⁴¹ Website MINAB.

⁴² De *Al-Khoei Foundation*, het *British Muslim Forum*, de *Muslim Association of Britain* en de *Muslim Council of Britain* (website MINAB).

In maart 2009 schortte de overheid de contacten met het MCB op nadat diens voorzitter Daud Abdullah de controversiële *Verklaring van Istanboel*⁴³ had ondertekend. De organisatie weigerde echter toe te geven en in januari 2010 werden de gesprekken opnieuw verder gezet onder een nieuwe minister (Blears 2009; Whitehead 2010).

2.3.3. Conseil Français du Culte Musulman (Frankrijk)⁴⁴

In het Franse systeem van *laïcité* neemt de wet van 1905, die een strenge scheiding tussen kerk en staat bewerkstelligde, een belangrijke plaats in. Deze limiteert de aanwezigheid van religie in de publieke sfeer en verschuift de *locus* van het religieuze naar de privésfeer. Frankrijk biedt geen overheidsfinanciering aan religies met uitzondering van deze aan aalmoezeniers, enkele beperkte fiscale voordelen en ondersteuning van de kosten aan het patrimonium (Citak 2010, pp. 623-4; Godard 2007, p. 185; Husson 2007; Kastoryano 2004, p. 1243; Roy 2007, pp. xii, 13-35; Soper & Fetzer 2007).

Overheidsinitiatieven kwamen er in een periode van rust na aanslagen in de jaren 1980 en 1990. De vraag naar erkenning van de islam klonk steeds luider en het burgerschap van moslims werd een belangrijk thema op de politieke agenda. Dit leidde in 2003 tot de oprichting van het *Conseil Français du Culte Musulman* (CFCM) dat zou dienen als officieel aanspreekpunt en wapen tegen radicalisering (Citak 2010, p. 624; Godard 2007, p. 185; Haddad & Golson 2007, p. 502).

De oprichting werd bezegeld door een overeenkomst tussen de belangrijkste partners en toenmalig minister Sarkozy. Meer islamistische organisaties werden gecoöpteerd in de hoop dat dit radicale elementen zou milderden (Bowen 2004; Citak 2010, p. 624; Godard 2007, p. 185). Kritiek was echter alom aanwezig. De bereidheid tot compromis, het volgen van de Franse leiding en het ondertekenen van een charter dat de onderwerping aan de regels van de Republiek moest bevestigen door de deelnemende partners, werden afgekeurd en stemmen gingen op om te komen tot een werkelijk onafhankelijke *Conseil* (Bamba 2008; Godard 2007, p. 186; Haddad & Golson 2007). Na de verkiezingen van 2005 splitste het Marokkaanse *Rassemblement des Musulmans de France* (RMF) zich af van het UOIF. Het RMF werd in korte tijd een grote organisatie en leverde in de verkiezingen van 2008 de voorzitter van het CFCM: Mohammed Massaoui (Bamba 2008).

Het CFCM toonde zich in de aanloop naar het Franse boerkaverbod openlijk kritisch voor wat als een politisering van de islam werd gezien en sprak over een klimaat van onbegrip. Hoewel de organisatie zich ook uitsprak tegen de boerka, weigerde ze steun aan de uitvoering van het verbod.

2.3.4. Deutsche Islam Konferenz (Duitsland)⁴⁵

In het Duitse systeem worden de sociale en morele bijdragen van godsdiensten voor de samenleving benadrukt en secularisme geïnterpreteerd als een erkenning en ondersteuning van pluraliteit. Dit werd weerspiegeld in de grondwet van de Weimar-

---

⁴³ Inzake politieke en militaire solidariteit met de Palestijnen.

⁴⁴ Website CFCM.

⁴⁵ Website DIK.

republiek van 1919. Religieuze rechten worden toegekend aan gemeenschappen die zich organiseren op corporatieve wijze. De gemeenschap wordt gesubsidieerd door belasting op de leden, het verplichte aanbod van levensbeschouwelijk onderricht in het privaatonderwijs wordt bekostigd door algemene belastingen en ook het privaat onderwijs wordt georganiseerd met hulp van overheidsfinanciering (Godard 2007, pp. 1243-4; Husson 2007; Kastoryano 2004; Tempel 2008).

In 2006 organiseerde de federale staat een grootschalig initiatief, de zogenaamde *Deutsche Islam Konferenz* (DIK). Het doel van het DIK was blijvend, geïnstitutionaliseerd overleg en dialoog starten, samenwerken rond processen van integratie en sociale cohesie en radicalisering tegengaan. In tegenstelling tot andere religies is de islam in Duitsland dan ook nog niet georganiseerd wat haar in een benadeelde positie plaatst. Toch werd het DIK niet voorgesteld als de (enige) vertegenwoordiger van moslims en lag de eerste verantwoordelijkheid bij de minister van Binnenlandse Zaken. De thema's die aan bod kwamen waren zeer divers en overschreden ruim de grenzen van het religieuze (DIK Editorial Team 2009; Godard 2007, pp. 188-9; n.).

In 2010 ging de tweede fase van het DIK van start. Naast het stroomlijnen van de organisatie en het organiseren van projectgroepen werd ook de vertegenwoordiging van de moslimgemeenschap herzien. Het weren van de controversiële *Islamrat* uit de gesprekken stootte de andere partners tegen de borst en leidde tot dreigementen om het DIK te boycotten. Het bevorderen van de integratie gebeurde volgens de deelnemers namelijk het best door het laten deelnemen van alle partners (DIK Editorial Team 2010). Kritiek is er, ook vandaag, op de effectiviteit van het DIK dat geplaagd wordt door diepe meningsverschillen en vage resultaten en dat thema's zoals racisme en islamofobie niet voldoende aan bod laat komen (Turner 2010, p. 938).

In het najaar van 2010 werden alle aanklachten tegen de *Islamrat* opgeschort. Tegelijkertijd laaide het islamdebat weer in alle hevigheid op naar aanleiding van het boek *Deutschland schafft sich ab*, geschreven door Thilo Sarrazin, een lid van de Raad van Bestuur van de *Deutsche Bundesbank*. Het boek is vernietigend voor de Duitse moslimaanwezigheid. Dit leidde tot allerlei reacties waaronder deze van de christendemocratische bondspresident Wulff die in een lezing sprak over de islam als deel van Duitsland. Hiervoor kreeg hij bijval van de sociaaldemocraten en de groene partij. Maar ook Angela Merckels kritiek op het multiculturele beleid deed heel wat stof opwaaien.

2.4. Conclusie

De laatste jaren zijn door verschillende **Europese overheden pogingen ondernomen tot geïnstitutionaliseerd overleg** met de islamitische gemeenschap, vaak als reactie op nationale en internationale incidenten. Hoewel de unieke (grond)wettelijke context steeds voor verschillen zorgt, bestaan er een groot aantal overeenkomsten. Een internationale vergelijking laat ons toe de problemen waarmee de *Executieve* geplaagd werd in perspectief te plaatsen en uit te kijken naar mogelijke alternatieven voor haar werking.

Initiatieven ontstonden vrijwel overal rond dezelfde tijd, steeds deels impliciet of expliciet met het oog op het bestrijden van extremisme. Nagenoeg overal ging hun

oprichting gepaard met problemen in vertegenwoordiging en een wederzijds gebrek aan vertrouwen tussen alle betrokken partijen. Sommige overheden trachtten 'dissidente' organisaties in de werking te betrekken, anderen proberen aan de hand van *screenings* en uitsluitingen groepen buiten te sluiten.

In geen van bovenstaande landen werd een onverdeeld succes geboekt om tot een representatief orgaan te komen. Dit leidt tot problemen rond de publieke vertegenwoordiging van de islam. Nergens anders heeft de rol van het representatieve orgaan echter zo'n verregaande gevolgen voor de eredienst als in België. Het **Hoofd van Eredienst heeft** namelijk niet enkel **een sleutelrol** als vertegenwoordigingsorgaan, maar speelt ook, in tegenstelling tot de ons omringende landen, een essentiële rol in de erkenning van geloofsgemeenschappen en bedienaars van de eredienst. De moeizame ontstaansgeschiedenis van de *Executieve* is dan ook een groot probleem gebleken voor de institutionalisering van de islam in België. Een kwarteeuw zonder orgaan en meer dan tien jaar problematische werking later is het nog steeds niet duidelijk wat de toekomst brengen zal.

Ook **binnen de gemeenschap** kan de **Executieve vandaag nog op weinig steun rekenen**. Hoewel de symbolische waarde van de erkenning wordt gewaardeerd is er veel onbegrip voor wat betreft de gepercipieerde overheidsinmenging in en de uitwerking en 'bijzondere behandeling' van de (geinstitutionaliseerde) islam in België. De EMB wordt gezien als te ver verwijderd van wat zich in de moskee afspeelt, niet transparant, onbetrouwbaar, politiek getint, inefficiënt en niet-religieus⁴⁶.

Toch is niet alles vergeefs geweest en ondanks de gemediatiseerde schandalen **blijven administratie en Executieve actief**. Dit blijkt uit de aanstelling van leerkrachten islamonderwijs en het erkennen van geloofsgemeenschappen, islamconsulenten en imams. Desalniettemin blijft het aantal erkenningen, in het bijzonder van imams, zeer beperkt. Dat van de mogelijkheden tot ondersteuning zo weinig gebruik wordt gemaakt, is dan ook moeilijk te begrijpen. Bevoorrechte getuigen uit de *Executieve* en de koepels wijzen er op dat, gezien het om een nieuw fenomeen gaat, velen de kat nog even uit de boom willen kijken. Hoewel bijkomende informatie een positieve invloed op de aanvragen zou kunnen hebben, bestaat de eerste prioriteit van de *Executieve* er vandaag in om een nieuwe, werkbare vorm voor haar organisatie te zoeken; noodzakelijk met het oog op de verdere vooruitgang in de erkenningdossiers.

---

⁴⁶ Informatie uit gesprekken met verantwoordelijken uit verschillende koepelorganen.

3. Koepelorganisaties

Naast de institutioneel erkende *Executieve*, bestaat er een uitgebreid en gediversifieerd islamitisch middenveld van koepelorganisaties dat ondersteuning biedt aan de islamitische organisaties, geloofsgemeenschappen en kaders. Deze organisaties zijn grotendeels volgens etnische, territoriale ideologische en/of theologische lijnen georganiseerd. Sommige opereren enkel binnen België of op lokaal niveau, andere maken deel uit van internationale structuren.

Hieronder stellen we de meest prominente Vlaamse koepelorganisaties en federaties voor, voor zover zij een rechtstreekse band hebben met imams of islamconsulenten. Overige organisaties, zoals de *Turkse Unie van België* (TUV), de *Vereniging voor Emancipatie en Ontwikkeling van Moslims* (VOEM), de *Federatie van Actieve Verenigingen van België* (*Fedactio*) of de organisaties gelieerd aan de *Fetullah Gülen* beweging komen hier niet aan bod.

Informatie werd verzameld aan de hand van literatuur en gesprekken met prominente personen binnen de koepels. Hun directe – en al dan niet hiërarchische – relatie met de leden en organisaties die ze vertegenwoordigen, maakt hen tot belangrijke spelers die mogelijk een grote wervende kracht kunnen uitoefenen op moskeegemeenschappen en, bij uitbreiding, imams. Daarenboven onderhouden vrijwel al deze organisaties op meer of minder regelmatige wijze contact met verschillende overheidsechelons en vormen zo een poort tot en bemiddelaar voor de geloofsgemeenschap. Ook in ons onderzoek bleek samenwerking met deze koepelorganisaties onontbeerlijk.

Tabel 3: Aantal moskeeën die lid zijn van een koepelorganisatie en aantal erkende moskeeën in Vlaanderen⁴⁷.

	UMIVA	UMIVO	UMIVEL	UMIVW	UMIVB	BDV	BIF
Aantal	35	15	15	9	6	35	23
Waarvan erkend	1	.	2	1	1	7	4

	BIKMB	AMAB	BIC	BADF	Pakistaanse	Totaal
Aantal	3	3	1	4	11	160
Waarvan erkend	.	.	.	.	1	17

3.1. Belçika Diyanet Vakfı⁴⁸

De geschiedenis van *Diyanet* begint na de afschaffing van het Ottomaanse kalifaat in 1924 in het postrevolutionaire Turkije (1923) (Adanali 2008, p. 228; Küng 2007, pp. 433-6). De kemalistische revolutie promootte de uitbouw van de *laiklik*, de seculiere

---

⁴⁷ Voor de volle naam achter de hierboven vermeldde afkortingen, zie dit hoofdstuk.

⁴⁸ Informatie uit gesprekken met Verantwoordelijke Communicatie en Public Relations van het BDV, Coskun Beyazgül.

staat⁴⁹ wat zich onder meer uitte in de afschaffing van de *sharia* in het voordeel van een seculier (Zwitsers) familierecht en het door de overheid in handen nemen van de organisatie van de islamitische eredienst. In 1928 werd ook de islamitische achtergrond van Turkije uit de grondwet geschrapt (Adanali, 2008: 228). De uitvoering van de erediensten, zorg voor voorlichting en beheer van de geloofsruimtes werden in handen gelegd van het *Diyanet İşleri Başkanlığı* - het *Praesidium voor Godsdienszaken* (Adanali 2008, p. 232; Turan 2008, p. 372).

Hoewel maatschappelijke ontwikkelingen een plaats krijgen in de moskee, wordt er inhoudelijk niet geweken van de oorspronkelijke leer. Wel heeft er zich, doorheen de tijd, een zekere reductie en privatisering van de islam voorgedaan, onder meer als gevolg van de secularisatie van Turkije (De Ley 2006b). Deze overheidsgestuurde organisatie van de eredienst in het sinds 1937 grondwettelijk seculiere Turkije, ontketende een debat dat woedt tot op vandaag over de scheiding tussen kerk en staat. In 1971 werd een rechtszaak gestart bij het Turks grondwettelijk hof rond het ambtenarenstatuut van de imams van *Diyanet*, haar quasihiërarchische organisatie die in zou gaan tegen de islamitische traditie en de schending van de seculariteit. Het hof besliste uiteindelijk dat het *Praesidium* niet ongrondwettelijk was gezien haar hoofdzakelijk administratieve functie (Adanali, 2008: 234).

1971 was ook het jaar waarin een aparte onderafdeling van *Diyanet* werd opgericht die zich bezig zou houden met de religieuze ondersteuning van geëmigreerde Turken. Naast financiële ondersteuning, gaat het om het zenden van *Diyanet*-imams en cultuurleerkrachten; een operatie die aanzienlijk wordt vereenvoudigd doordat Turkse ambassades in de migratielanden kunnen bemiddelen in het krijgen van visa. In 1982 werd, gelijktijdig met enkele buurlanden, een Belgische zetel opgericht, de *Belçika Diyanet Vakfi* (BDV)⁵⁰ die de aangesloten moskeeën in Vlaanderen, Wallonië en Brussel verenigt (Turan 2008, p. 371). Net zoals in de meeste West-Europese landen zijn er sterke banden met de Europese hoofdzetel in Keulen (Shahid & Koningsveld 2008, p. 97). De organisatie zelf onderstreept wel haar onafhankelijkheid en het Belgische karakter van haar activiteiten.

De meningen lopen uiteen wat betreft het percentage Turkse moskeeën dat door het BDV bediend wordt. Sommigen spreken van 50% (Kanmaz & El Battiui 2004, p. 18) terwijl de organisatie zelf spreekt van ca. 85%. Het BDV vertegenwoordigt 65 moskeeën over heel België waarvan 34 in Vlaanderen (vier zijn erkend)⁵¹.

De taken van *Diyanet* in de diaspora lopen grotendeels gelijk met deze in Turkije: *Diyanet* voorziet in goed opgeleide imams die voor een periode van vijf jaar naar België komen om de moskee te bedienen. De theologische diploma's die ze in Turkije behaalden, worden gemakkelijker erkend dan andere buitenlandse diploma's theologie. Het *credo* van de organisatie luidt dat niets in de werking mag gericht zijn tegen het gastland, noch tegen Turkije (Aydın 2008, p. 170; De Ley 2006c; Kanmaz 2009, p. 110). Activiteiten bestaan onder meer uit het correct communiceren van de islam naar gelovigen en niet-gelovigen, campagnes voor armen en noodlijdenden en het organiseren van opleidingen (Turan 2008).

---

⁴⁹ Het woord komt van het Franse '*laïcité*'.

⁵⁰ Oorspronkelijk bekend als het *Belçika Türk İslam Diyanet Vakfi* (BTİDV).

⁵¹ Volgens onze schattingen betreft het ca. 3/5e van de Turkse moskeeën in Vlaanderen (*Tabel 2: Totaal aantal moskeeën en aantal erkende moskeeën per regio.*).

Hoewel *Diyanet* geprezen wordt omwille van haar sterke organisatie en haar ondersteuning van imams, is de instelling niet vrij van kritiek. De nauwgezette organisatie vertaalt zich in een zekere strengheid en, volgens critici, een neiging naar exclusiviteit in ledenbinding. Een van de gevolgen is dat moskeeën die zich aansluiten bij de organisatie het eigendomsrecht van hun moskee overdragen aan de organisatie. Verder zorgt hun gelimiteerde verblijfsperiode in de migratielanden ervoor dat *Diyanet*-imams moeilijker voeling krijgen met de sociaal-culturele en plaatselijke context. *Diyanet* voorziet weliswaar in een uitgebreide selectieprocedure, *screening* en voorbereiding van haar reizende imams, toch blijven de onvolledige beheersing van de taal en hun kortstondige banden met de lokale gemeenschap een horde voor het ondersteunen van integratieprocessen. Dit laatste tracht de organisatie sinds enkele jaren op te lossen enerzijds door taallessen te voorzien voor Turkse imams die hier aangesteld worden; anderzijds door in de migratielanden geboren leden van de gemeenschap de mogelijkheid te bieden in Turkije een opleiding te volgen tot imam waarna ze hier aan het werk kunnen gaan.

Zelf wijst de *Diyanet*-organisatie op een gebrek aan vertrouwen tussen de overheid en de moslimgemeenschap en stelt dat deze laatste het gevoel heeft een minderwaardige behandeling te krijgen in België. Ze is vragende partij naar samenwerking met de overheid als volwaardige partner rond dossiers zoals de imamopleidingen. Haar apolitieke houding, financiële onafhankelijkheid en de gediplomeerde imams die ze aan de gemeenschap aanbiedt, doet de organisatie overal in hoog aanzien staan.

3.2. Belçika Islam Federasyonu (Milli Görüs)⁵²

Het ontstaan van *Milli Görüs (Nationale/godsdienstige visie)* situeert zich in de jaren 1970. De naam verwijst naar een ontwikkelingsplan van de stichter van de beweging, Necmettin Erbakan. *Milli Görüs* is een massabeweging die transparantie hoog in het vaandel draagt en elke moslim erkent als religieuze autoriteit naar zijn/haar mate van kennis. Binnen de organisatie is er een grote toewijding van de leden en worden alle vormen van esoterie, hiërarchie en obscurantisme geweerd. Integratie wordt gezien als een gemeenschappelijk gebeuren waarbij de moslimidentiteit wordt opgevat als een holistische en ondeelbare realiteit en individuele loskoppeling wordt afgekeurd (De Ley 2006b; Yurdakul & Yükleven 2009, p. 224).

Hoewel de organisatie in de migratiecontext vooral bekend is om haar moskeeën heeft ze, zeker in Turkije, ook een uitgebreid politiek programma. Eenvoudig gesteld is de politieke ideologie van de organisatie gericht op het 'redden van de Turkse economie en samenleving van het Westers imperialisme en democratie en tracht het een Turkse islamitische samenleving te stichten' (Yurdakul & Yükleven 2009, p. 228). De verschillende politieke partijen die in haar schoot ontstonden, werden keer op keer verboden door het Turkse leger dat de seculiere, kemalistische visie verdedigt (Atacan 2005, pp. 187-8; Yurdakul & Yükleven 2009, p. 228). In 2001 had de afschaffing van de *Deugdpartij (Fazilet Partisi)* een afsplitsing in twee nieuwe partijen tot gevolg: de *Gelukspartij (Saadet Partisi)* en de *Rechtvaardigheids- en Ontwikkelingspartij*, beter

---

⁵² Informatie uit gesprekken met de vice-voorzitter van het BIF, Mustafa Akyuz.

bekend als de AKP (*Adalet ve Kalkınma Partisi*) waartoe de huidige eerste minister Taryip Erdogan behoort.

Hoewel de AKP afstand nam van haar *Milli Görüs* achtergrond, opent haar mandaat nieuwe mogelijkheden voor de organisatie. Traditioneel vormt *Milli Görüs* de politiek-ideologische tegenpool van *Diyanet* dat de staatsislam uitdraagt (Yurdakul & Yükleven 2009, pp. 227-9). Nu de AKP aan de macht is, zou dit kunnen afstralen op de vaak moeilijke relatie tussen beide.

Door de ballingschap van Erbakan in 1971 kwam de *Milli Görüs* beweging naar Europa waar ze een grote achterban kreeg bij uitgeweken Turken (De Ley 2006b). *Milli Görüs* is na *Diyanet* dan ook de grootste Turks-religieuze organisatie in Europa. Ze vestigde zich eerst in Duitsland. Tot op vandaag bevindt het hoofd van de Europese organisatie zich in Keulen.

DeLey (2006b) merkt op dat de 'islamistische' aard van de organisatie sinds de jaren 1990 sterk is geminderd en dit in het bijzonder in de migratiecontext. Desondanks is over heel Europa het beeld verspreid van een 'gevaarlijke en subversieve organisatie'. Zo staat in Duitsland *Milli Görüs* op de zwarte lijst van de veiligheidsdiensten wat leidde tot haar uitsluiting uit de *Deutsche Islam Konferenz* (Yurdakul & Yükleven 2009, p. 220). Hoewel *Milli Görüs* zich aanvaardbaar toont voor het grote publiek, laaide de discussie rond een mogelijk dubbele agenda verder op na het verschijnen van antiwesterse, antisemitische en isolationistische ideeën in de krant de *Milli Gazete* waarover de organisatie echter geen controle zei te hebben (Yurdakul & Yükleven 2009, p. 226). Yükleven (2010) merkt een verband op tussen een rigide overheidsbehandeling en een even rigide tegenkanting van de organisatie: meer multiculturele staten zoals Nederland zouden daarom met een meer reformistische en open *Milli Görüs* te maken krijgen.

In België werd de eerste *Milli Görüs* moskee opgericht in 1985. Een jaar later werd de op *Milli Görüs* geïnspireerde *Belçika İslam Federasyonu* – de *Islamitische Federatie van België* (BIF) - gesticht waarvan de moskeeën officieel juridische afdelingen vormen (Kanmaz & El Battiui 2004, p. 19). Net zoals het BDV gaat het om één nationale koepel die eigenaar is van de moskee terwijl deze wordt uitgebaat door de lokale vereniging. Op dit moment vertegenwoordigt de organisatie een dertigtal moskeeën en gebedsruimtes in België waarvan 23 in Vlaanderen. Vier moskeeën zijn erkend.

Hoewel in de Belgische media *Milli Görüs* niet zo'n prominente plaats inneemt als in onze buurlanden, was lidmaatschap van de organisatie ook hier genoeg om een lid uit de *Voorlopige Executieve* te weren. Ook wordt het BIF niet erkend door de overheid waardoor ze geen ondersteuning kan ontvangen voor haar activiteiten. Zelf verkondigt de organisatie nooit van haar op *Milli Görüs* geïnspireerde visie te zijn afgeweken om subsidies in de wacht te slepen.

Het BIF ondersteunt de lokale geloofsgemeenschappen in de erkenningsaanvraag en organiseert allerlei activiteiten naast deze die door de plaatselijke gemeenschap zelf aangeboden worden. Waar vroeger de meeste imams uit Turkije kwamen, wordt, vooral bij de erkende moskeeën, vandaag voor imams uit België geopteerd. Om een hoog niveau te garanderen, stuurt het BIF kandidaat-imams vaak naar de hoofdzetel in Keulen waar speciale en intensieve trainingsprogramma's worden aangeboden. Naar eigen zeggen zou de strenge beoordeling en examinering van de kandidaat-imams de

inspiratie hebben gevormd voor het examen dat nu als voorwaarde ter erkenning aan imams wordt voorgelegd door de *Raad van Theologen*.

De verbeterde banden tussen Milli Görüs en *Diyanet* in Turkije hebben ook invloed op de relatie tussen de Belgische federaties. Sinds enige tijd is er meer structureel overleg tussen de grote Turkse koepels.

3.3. Belçika İslam Kültür Merkezleri Birliđi (Süleymanli)⁵³

De *Süleymanli* volgen de leer van de in 1959 overleden naksibendi-sjeikh Süleyman Hilmi Tunahan. Zelf worden ze liever niet *Süleymanli* genoemd omdat deze term een doctrinaire navolging van hun meester lijkt te impliceren⁵⁴ (Kanmaz 2009, p. 179). Süleyman richtte zich, na de oprichting van de seculiere Turkse staat en het daaropvolgend sluiten van de Koranscholen, op het voortzetten van Koranonderwijs en het voortbestaan van de traditionele islamitische kennis en vorming (De Ley 2006b). Hierdoor kwam hij vrijwel lijnrecht tegenover de Turkse staat te staan. Toch wijkt de door hem aangeboden leer weinig af van deze verkondigd door *Diyanet* (Kanmaz & El Battiui 2004, p. 19). Opvallend is wel dat, ondanks de op andere vlakken conservatieve leer, ook vrouwen een volwaardige opleiding kunnen krijgen tot *hoça/imam*. Hoewel de praktische organisatie vooral door mannen wordt beheerd, wordt de gelijkheid van mannen en vrouwen door de organisatie benadrukt.

Ondanks zijn naksibendi-achtergrond brak Süleyman met de institutionele organisatie van soefibewegingen en wees geen spirituele opvolger aan. Hierdoor kan de beweging gezien worden als een neo-broederschap (Kanmaz 2009, p. 180). Na de tweede wereldoorlog verbeterde de wettelijke bescherming voor de beweging in Turkije. Grote aanhang vond ze echter vooral in de diaspora. De *Süleymanli* waren de eersten die zich gingen organiseren in Europa. Het Europees hoofdkwartier in Keulen werd opgericht in het jaar 1973. Een nationaal georganiseerde vleugel in België kwam er in 1987 onder *Belçika İslam Kültür Merkezleri Birliđi - de Unie der Islamitische Culturele Centra van België* (BIKMB). Deze opereert, naar eigen zeggen, onafhankelijk. Wel bestaat er samenwerking met de Nederlandse zusterorganisatie – de *Stichting Islamitisch Centrum Nederland* (SICN)⁵⁵ (De Ley 2006b; Kanmaz & El Battiui 2004, p. 19).

Het BIKMB voorziet in eerstelijns informatie en biedt logistieke ondersteuning voor de onder haar ressorterende vzw's en imams. Bijzonder is dat de imams een meer dan gemiddelde inspraak hebben in de organisatie van de moskeegemeenschap en dat er wordt gezocht naar een evenwicht met de raad van bestuur. Vaak gaat het om (gepensioneerde) vrijwilligers of halftijdse aanstellingen die, naast het voorgaan in gebed, ook in belangrijke mate het onderwijs organiseren. In de toekomst zou de organisatie meer gebruik willen maken van jongere, Belgische imams die de door de organisatie aangeboden opleiding hebben doorlopen.

Hoewel de koepel zich maatschappelijk steeds op de achtergrond heeft gehouden, wisselden periodes van openheid en isolement zich af. Recent blijken er opnieuw stappen naar contact te worden genomen (Kanmaz 2009). Het BIKMB wil echter, naar

---

⁵³ Informatie uit gesprekken met de Secretaris-Generaal van het BIKMB, Cinar Suleyman.

⁵⁴ Hieronder maken we voor de eenvoud echter gebruik van deze vaak gebruikte naam.

⁵⁵ Website SICN.

eigen zeggen, de chaos die de islam vandaag plaagt laten bekoelen en de eigen organisatie op punt stellen alvorens naar buiten te treden. Vandaag zijn er zeven afdelingen in België waaronder drie in Vlaanderen. De enige grote moskee is verbonden aan het hoofdkwartier van de vereniging in Laken. De Vlaamse afdelingen zijn klein en weinig georganiseerd. De organisatie groepeerde verder een groot aantal leraars over heel België voor wie het belangrijkste criterium is dat ze de Koran uit het hoofd kennen. Tot op vandaag blijft het een kleine groep die zich apolitiek opstelt en vooral in hun Koranonderwijs hoog aanzien geniet.

3.4. Unies van Moskeeën en Islamitische Verenigingen (UMIV's)⁵⁶

De *Unies van Moskeeën en Islamitische Verenigingen* verenigen een groot deel van de niet-Turkse moskeegemeenschappen in Vlaanderen. In tegenstelling tot de Turkse federaties, die hoofdzakelijk bestaan uit Belgische zetels van internationale organisaties (De Ley 2006b), gaat het hier om een *bottom-up* beweging, ontstaan vanuit de Marokkaanse gemeenschap in België. In eerste plaats groeperen de *Unies* de Marokkaanse moskeeën. Daarnaast nemen ze echter ook andere Arabofone moskeegemeenschappen (waaronder de Pakistaanse, Bosnische en Roma) onder hun vleugels (Kanmaz & El Battiui 2004, p. 22). Hoewel deze gemeenschappen soms een andere islamitische rechtstraditie volgen dan de traditioneel Marokkaanse malikitische (de Pakistaanse gemeenschap valt bijvoorbeeld onder de hanafitische traditie), levert dit naar eigen zeggen weinig problemen op.

Het initiatief voor de vorming van de *Unies* kwam uit Brussel. Voor Vlaanderen vormde het in 1995 opgerichte UMIVA (Antwerpen) de trekker (Kanmaz & El Battiui 2004, p. 22; Shahid & Koningsveld 2008, p. 103). Deze trachtte de vele eilandjes die de moskeeën vormden samen te brengen en meer openheid te creëren. Vandaag draagt de organisatie de naam UMIVPA (*Unie van Moskeeën en Islamitische Verenigingen van de Provincie Antwerpen*) en vertegenwoordigt ze een 35 tal moskeeën over heel de provincie⁵⁷.

Andere koepels ontstonden met steun van het – toenmalige - UMIVA, over heel Vlaanderen vanaf de jaren 2000 en gingen zich organiseren volgens provincie. Het UMIVOW (2000) vertegenwoordigde aanvankelijk de Arabofone islamitische verenigingen van Oost- en West-Vlaanderen (een 16 tal verenigingen) (Shahid & Koningsveld, 2007: 104). In Oost-Vlaanderen waren de meeste moskeeën gevestigd in de driehoek Sint-Niklaas-Vilvoorde-Gent. In 2003 werd gekozen om het UMIVOW op te splitsen in twee provinciale takken. Het snel groeiend aantal moskeeën in West-Vlaanderen en onenigheden over de werking maakten een eigen organisatie voor de West-Vlaamse moskeegemeenschappen wenselijk. Bijzonder voor het UMIVW is dat ze, in tegenstelling tot de andere *Unies*, ook één Turkse moskee van de *Milli Görüs* beweging vertegenwoordigt, zij het voornamelijk omdat deze moskee zich qua afstand te ver bevindt van haar eigen koepelorganisatie. Het UMIVO vertegenwoordigt vandaag 15 organisaties; het UMIVW een negental.

---

⁵⁶ Informatie uit gesprekken met de vertegenwoordigers van de verschillende UMIVs.

⁵⁷ Informatie uit gesprekken met Said Mdaouchi, Ahmed Azzouz en Abdulwahab Tijani van het UMIPA.

Het UMIVEL werd opgericht in 2002 en verenigt alle niet-Turkse moskeeën van Limburg. In 2007 splitsten een aantal verenigingen zich af en groepeerden zich, samen met andere moskeeën uit Vlaams-Brabant, in het UMIVB dat de Vlaamse moskeeën in de provincie ging vertegenwoordigen⁵⁸. Het UMIVEL vertegenwoordigt 15 moskeeën, het UMIVB zes.

Binnen deze verenigingen, in samenwerking met hun Brusselse en Waalse tegenhangers, werd in 2002 de *Liga van Imams (Rabitat al-Ulama)* opgericht wiens taak bestaat uit theologische raadgeving en verzoeningsacties binnen de gemeenschap (De Ley 2006c; Kanmaz & El Battiui 2004, p. 22).

Bijzonder actief binnen deze verenigingen is de tweede generatie Marokkaanse migranten wiens kracht uitgaat van hun activiteit en aanwezigheid in het publieke debat. Op religieus vlak volgt men de tradities en evoluties uit Marokko (Kanzmaz & Zemni 2008, p. 134). Opvallend is de neiging om allerlei indirect religieuze thema's zoals ecologie en integratie aan te kaarten in de moskee. Meer traditionele Marokkaanse moskeeën blijven (al dan niet expliciet) een zekere loyaliteit aan het Marokkaanse koningshuis tonen wat zich lange tijd vertaalde in de aanwezigheid en de hand van de zogenaamde *Amicales*. Hoewel de Marokkaanse regering geen rechtstreekse invloed heeft op de moskeeën zoals dit het geval is voor *Diyanet*, onderhoudt ongeveer een derde van de Marokkaanse moskeeën nauwe banden met het consulaat. Verder komen tijdens de Ramadan steeds enkele hooggeplaatste Marokkaanse imams de verschillende gemeenschappen in België bezoeken (Kanzmaz 2009, pp. 57-8)⁵⁹.

De taken van de *Unies* bestaan onder meer uit het behandelen van allerlei problemen in de moslimgemeenschap, administratieve en juridische ondersteuning, onderwijs, het organiseren van de *hajj*⁶⁰, het inrichten van debatten en contacten met (lokale) overheden. Ook hebben de *Unies* doorheen de jaren enkele 'openmoskeedagen' georganiseerd, al dan niet in samenwerking met lokale overheden. Kanzmaz (2009, p. 59) merkt op dat de koepels ook trachten de vrijdagspreken in de verschillende moskeeën te coördineren om ze te harmoniseren, actualiteit een plaats te geven en hun eigen invloed op de moskee te vergroten. Hoewel er tussen de *Unies* relatief weinig samenwerking is, trekken ze grotendeels aan hetzelfde zeel.

De *Unies*, en in het bijzonder het UMIVOW, kwamen sterk in de kijker naar aanleiding van de kritiek die geuit werd op het *EMBbis* in 2004 rond de organisatie van de verkiezingen van de tweede *Executieve* ('Vlaamse moslims over de herverkiezing van de Constituante Algemene Moslimraad van België' 2004; Kanzmaz & El Battiui 2004, p. 133). Naast kritiek op de inmenging door staatsveiligheid, overheidscoöptatie en indeling naar herkomstland, werd gepleit voor een regionalisering van de vertegenwoordiging binnen de bestaande structuren van het EMB. De huidige *Executieve*, zo vond men, stond te ver van de individuele moskeeën. Ook werd het gebrek aan bediening in het Nederlands als een probleem ervaren⁶¹.

---

⁵⁸ Begin 2010 ging het om een zestal Marokkaanse moskeeën.

⁵⁹ Informatie uit gesprek met coördinator van het UMIVO, Mohammed Achaïbi.

⁶⁰ De bedevaart naar Mekka.

⁶¹ Gesprek met Verantwoordelijke voor Sociale Zaken en Media en Communicatie (Vlaanderen) van het EMB, Mohammed Achaïbi.

Kanmaz en Zemni (2008: 147) stellen de representativiteit en het verenigende vermogen van de *Unies* in vraag gezien hun beperkte vermogen om leden aan te zetten tot stemmen in de tweede algemene verkiezing van de *Executieve*. Vanuit de *Unies* wordt dit verklaard doordat lidmaatschap vrijwillig is en, in tegenstelling tot de Turkse koepels, de UMIV's geen macht hebben over hun leden. Veel meer dan bij Turkse moskeeën is er sprake van 'verkaveling' en kleine moskeegemeenschappen met quasitribale ledensamenstelling. De koepels zorgen enkel voor ondersteuning. Ook de leidinggevende functies worden door vrijwilligers opgenomen. Een belangrijk probleem ligt in het gebrek aan financiële ondersteuning en erkenning van de organisaties wat de koepels nodig achten om op professionele wijze te kunnen blijven functioneren. Enkele vertegenwoordigers uiten ook hun frustratie over wat zij ervaren als het negeren en passeren van hun koepelorganisatie door de overheid.

Daarnaast wijst men op de vaak preciaire situaties van de (Marokkaanse) imams die, betaald door lidgelden en/of zonder papieren, hier verblijven en weinig (financiële) onafhankelijkheid genieten. Naast een oproep vanuit sommige koepels tot meer controle, klinkt algemeen de vraag naar (aanvullende) Vlaamse opleidingen voor imams en de erkenning van elders behaalde diploma's. Wel is er onenigheid over wie deze opleidingen moet organiseren. Momenteel loopt een initiatief vanuit het UMIVPA ter oprichting van een school in Antwerpen. Hoewel al lippendienst is geleverd aan dit project door veel officiële instanties, geniet het voorlopig weinig officiële ondersteuning.

3.5. Ahmadiyya Muslim Association Belgium (Ahmadiyya-gemeenschap)⁶²

Relatief nieuw en – althans in België – weinig bekend, is de ahmadiyya gemeenschap. Hun afwijkende visie op de islam heeft gemaakt dat ze door de brede *oemma* vaak als *kafir* of niet-moslim worden beschouwd met vervolging in Pakistan, land van oorsprong, tot gevolg. De gemeenschap werd in 1891 in India gesticht door Hazrat Mirza Ghulam Ahmad (1835-1908). Deze proclameerde de grote hervormer van deze tijd, *Messias* en langverwachte *Mahdi* te zijn; een profeet na Mohammed. De ahmadiyya is dan ook geen nieuwe religie maar wel een herleving van de islam: 'ahmadiyya' betekent 'renaissance' (Friedmann 2010).

Kort na het overlijden van Ghulam Ahmad in 1908 scheurde de gemeenschap in twee rond de vraag van diens opvolging en profeetschap. Aangezien moslims dienen te geloven in alle profeten, had de erkenning van dit laatste namelijk als gevolg dat de wereldwijde moslimgemeenschap *de facto* werd afgeschilderd als ongelovig (*kafir*) (Hanson, 2007: 80). Veruit de grootste groep was voorstander van een nieuw kalifaat onder leiding van Hazrat Mirza Bashir-ud-din Mahmud Ahmad en werd de *Qadiani* of *Jamaat-i Ahmadiyya* gedoopt (Hanson 2007, p. 78). Vandaag leidt Hadhrat Mirza Masroor Ahmad, de vijfde kalief, deze gemeenschap. Bij de afsplitsing van Pakistan in 1947 verschoof het hoofdkwartier van de *Jamaat-i Ahmadiyya* van Qadian naar Rabwah (Pakistan). De geleidelijke criminalisering van godslastering in Pakistan vanaf de jaren 1950, leidde daar tot een strenge vervolging van de gemeenschap. Op 6 september 1974 werd de ahmadiyya gemeenschap in de grondwet gedefinieerd als niet-moslim en

---

⁶² Informatie uit gesprekken met de Belgische Verantwoordelijke Externe Zaken, Tom Ahmad, en Missionaris Mamade Essan Secundar.

verloor ze elk recht om haar geloof te belijden. In 1984 verhuisde het hoofdkwartier van de gemeenschap daarom naar London (Hanson 2007, pp. 85-6). Naast Europa en Azië is de gemeenschap ook zeer actief in Afrika (Friedmann 2010).

De ahmadi zijn in het buitenland bekend geworden omwille van het afzweren van alle geweld, hun deelname aan interreligieuze dialoog en liefdadigheidsorganisaties. Als gevolg van haar vervolging in Pakistan maakte de gemeenschap een grote diaspora over de gehele wereld mee. Dit, gecombineerd met een sterke missioneringdrang, leidde tot een zeer snelle verspreiding van de ahmadiyya: de gemeenschap telt momenteel, naar eigen zeggen, enkele tientallen miljoenen leden in 195 landen. Opvallend is haar sterke, gecentraliseerde organisatie: in elk land waarin de gemeenschap actief is, worden nationale zetels geïnstalleerd die werken volgens dezelfde, centraal gedefinieerde functieverdeling. De absolute leiding ligt in handen van de kalief die internationaal opereert en een direct contact onderhoudt met nationale zetels. Elk land wordt, op religieus vlak, geleid door een 'missionaris': een hoogopgeleide imam die zijn leven leidt in dienst van de organisatie⁶³. De administratieve tak van de organisatie wordt geleid door een *emir*. Beide hebben rechtstreeks contact en zijn enkel ondergeschikt aan de ene kalief. In het behandelen van problemen en acties kunnen beide dus samenwerken maar hebben ze duidelijk gescheiden verantwoordelijkheden waarbij geen van beide ondergeschikt is aan de ander.

Hoewel de gemeenschap vragende partij is naar samenwerking met de overheid en streeft naar zichtbaarheid, is ze geheel ongeïnteresseerd in erkenning voor zover deze leidt tot financiële steun van geloofsgemeenschappen of imams. De reden hiervoor is, naar eigen zeggen, omdat men enkel wil 'geven', niet (financieel) afhankelijk wil worden en zich vragen stelt bij de institutionele omkadering. Ook met de *Executieve*, waarin ze niet vertegenwoordigd is, heeft de organisatie weinig contact behalve voor het verkrijgen van enkele essentiële certificaten.

Sinds 1985 heeft de ahmadiyya gemeenschap een lokale zetel in België – de *Ahmadiyya Muslim Association Belgium* (AMAB). Ze heeft grote centra in Diegem, Antwerpen en Hasselt en vier andere, kleinere gebedsplaatsen en bedient in totaal ongeveer 1500 leden. De organisatie wijst erop dat België voornamelijk een doorreisland is voor politieke vluchtelingen op weg naar het Verenigd Koninkrijk en dat hun ledenaantal hierdoor varieert. Hoewel contacten met andere geloofsgemeenschappen over het algemeen goed zijn, lopen ze soms moeizaam met andere moslimgemeenschappen, zowel in het buitenland als in België. Dit wordt beaamd door de vertegenwoordigers van verschillende andere koepels die zich tolerant opstellen maar geen mogelijkheid zien tot inhoudelijke toenadering en de ahmadiyya buiten de islam plaatsen⁶⁴.

3.6. Belgisch Islamitisch Centrum (Bekeerlingen)⁶⁵

Het *Belgisch Islamitisch Centrum* (BIC) is een organisatie, opgericht door Vlaamse bekeerlingen, waaronder op dit moment één moskee, m.n. *De Koepel* in Borgerhout

---

⁶³ Website Alislam.

⁶⁴ Informatie uit gesprekken met verantwoordelijken uit verschillende koepelorganen.

⁶⁵ Gesprek met voorzitter van BIC, Ibrahim Bogaerts.

(Antwerpen), valt⁶⁶. Het BIC hecht fel aan haar onafhankelijkheid en staat een niet op traditionele of etnische wijze gestructureerde organisatie voor. Ze ziet een meer open beleving van de islam als de belangrijkste stap in de richting van het leefbaar maken van hun geloof in België. Naast een plaats voor de *salat*⁶⁷ en het vrijdagsgedeb, richt de vereniging zich op debat, lezingen, sociale diensten (o.m. beheer van een uitvaartfonds) en biedt ze informatie aan bekeerlingen. Het BIC wijst op haar unieke, neutrale situatie die het mogelijk moet maken bruggen te bouwen tussen moslims, niet-moslims en de overheid.

Leden en bezoekers zijn volgens de organisatie voornamelijk bekeerde Vlamingen die na een huwelijk met een moslim/moslima of een persoonlijke bekering moslim geworden zijn. De aangestelde imam is eveneens een bekeerling van Vlaamse afkomst die in Jordanië bijkomende scholing heeft genoten en als professor is aangesteld aan de *Erasmus Hogeschool* (Brussel). Daarnaast bezoeken ook heel wat jonge Marokkanen uit de omgeving de moskee. Door de hoeveelheid bezoekers van Belgische afkomst wordt de preek op vrijdag evenals de meeste activiteiten in het Nederlands gegeven.

Het BIC onderhoudt naar eigen zeggen vooral goede relaties met de Turkse koepels (m.n. BDV en BIF). Zo is het BDV om financiële redenen eigenaar van de moskee in Borgerhout maar heeft deze op vraag van het moskeebestuur haar eigen aangeboden, Turkse imam vervangen door de huidige.

3.7. Belçika Alevi Denekler Federasyonu (Alevieten)⁶⁸

Wat met de verzamelterm 'alevieten' wordt benoemd, is in feite een zeer heterogene gemeenschap. Hoofdzakelijk ingebed in Anatolië, vormt ze de grootste religieuze minderheid in Turkije (schattingen lopen op tot 20-30% van de Turken) en bestaat ze voornamelijk uit etnische Turken, Koerden en Arabischtaligen. Andere groepen zijn verspreid over Bulgarije, Albanië en, door de migratie, verschillende West-Europese landen (De Ley 2006a; Dressler 2008; Poyraz 2005, pp. 503-6).

Net als in het sjiïsme is Ali, de schoonzoon van de Profeet, één van de belangrijkste figuren in de alevitische traditie. Andere invloeden komen onder meer van Iranese en pre-islamitische, Turkse gebruiken en enkele spirituele dichters en poëten (Bruinessen 1996, p. 7; De Ley 2006a; Dressler 2008; Geaves 2003, pp. 53-4). Leden worden doorgaans in de gemeenschap geboren hoewel er ook (beperkte) mogelijkheden zijn tot bekeren. Dit laatste levert soms moeilijkheden op gezien de afwijkende rites en traditie t.o.v. de *mainstream* (Turkse/soennitische) islam. Zo is één belangrijk verschil dat aan enkele essentiële elementen van de soennitische islam zoals het moskeebezoek, het vasten, het bidritueel met het hoofd naar Mekka, de rechtsscholen en zelfs de centrale autoriteit van de Koran weinig aandacht wordt besteed. Alevieten benadrukken daarentegen de innerlijke betekenis van hun geloof en volgen enkele eenvoudige ethische principes en een universele humanistische ethiek waarin de mens centraal staat en die veel vrijheid toelaat, ook aan vrouwen (Bruinessen 1996, pp. 7-8; Geaves 2003, pp. 55-7; Günes-Ayata 1992, p. 5; Kanmaz 2009, p. 183). Ze zien hun

---

⁶⁶ Website BIC.

⁶⁷ Het rituele gebed.

⁶⁸ Informatie uit gesprekken met Secretaris van de Federatie van Belgische Alevitische Verenigingen, Denis Ates.

overtuiging niet als een 'religie', omdat ze deze term associëren met regels en verboden, maar spreken van een 'geloofsgemeenschap'. In de plechtigheden staan de *cem* (de gemeenschappelijke godsverering), de *semah* (rituele dans), de *cem-evi* (de plaats waar de cem doorgaat) en de *dede*, die o.m. de plechtigheden leidt en begrafenissen assisteert, centraal (Geaves 2003, p. 56). Het *dede*-schap wordt traditioneel overgedragen van de ene generatie op de andere. De persoon moet een zeker charisma hebben. Bijzonder is dat ook vrouwen deze taak op zich kunnen nemen (men spreekt van een *Ana*). De *dede/ana* leidt de *cem* en neemt daarnaast juridische en sociale taken op zich. In België is er slechts één vaste *dede* in La Louvière en een nieuwe *dede* in Maasmechelen.

Doorheen de geschiedenis van het Ottomaanse Turkije werden de alevieten steeds vervolgd. Dit maakte hen tot vurige voorstanders van de seculiere kemalistische republiek waarvan verwacht werd dat ze een grotere openheid zou tonen naar diversiteit (Bruinessen 1996, p. 8; Günes-Ayata 1992; Poyraz 2005, p. 503). Poyraz (2005) merkt op dat hun relatief grote aantallen en traditioneel linkse oriëntatie de alevitische gemeenschap de laatste jaren tot een interessant electoraat heeft gemaakt met het oog op het indijken van de radicalisering van de Turkse islam. Tot op vandaag geniet de gemeenschap echter geen complete erkenning in Turkije (Kanmaz 2009, p. 186).

Om haar belangen te verdedigen in Turkije en de diaspora is de alevitische gemeenschap zich sinds enige tijd meer gaan organiseren. In België hebben vier grote gemeenschappen zich in 2002 verenigd onder de (voorlopig nog niet erkende) *Belçika Alevi Denekler Federasyonu – Federatie van Belgische Alevitische Verenigingen* (BADF). Opvallend is dat de Gentse gemeenschappen niet zijn toegetreden als gevolg van hun grote heterogeniteit en het leiderschap dat in handen is van de eerste generatie (Kanmaz 2009, p. 186). In haar intentieverklaring vraagt het BADF aan de Belgische overheid om gelijkwaardigheid, erkenning en inspraak in de overlegorganen. Het alevisme is immers, net zoals de ahmadiyya, niet vertegenwoordigd in de *Moslimexecutieve*. Van de Turkse regering vraagt het BADF eveneens erkenning en het stopzetten van de bevoorrechte behandeling van de soennitische islam, evenals het nationaliseren van het hotel Madimak in Turkije waar in 1993 37 alevieten omkwamen in een brand, aangestoken door een massa betogers. Het aantal Belgische alevieten wordt vandaag geschat op 16.000 (Kanmaz 2009, p. 182).

3.8. Sema Vakfi (Naksibendi)

De naksibendi-orde is een soefi broederschap die in de 14^e eeuw gesticht werd door de Centraal-Aziatische Khawâya Bahâ ad-Din Naqshband (Algar 2010; Kanmaz 2009, p. 177). Ze verspreidde zich over China, India en (rond de 15^e eeuw) Turkije waar ze vandaag de oudste en belangrijkste broederschap vormt (Algar & Nizami 2010; Kanmaz 2009, p. 177). Ze inspireerde tal van Turkse bewegingen waaronder *Milli Görüs*, de *Süleymanli* en de nurcu's (De Ley 2006c).

Na de kemalistische revolutie in 1923 werd het broederschap, net als andere soefi-orde, verboden. Dit leidde tot zwaar protest vanuit de naksibendi-gemeenschap t.a.v. de seculiere Turkse staat wat zich politiek onder meer vertaalde in hun steun aan de islamitische *Welvaartspartij (Refah Partisi)* en de centrumrechtse *Moederlandpartij*

(*Anavatan Partisi*). Vandaag is de partijpolitiek van minder belang en ligt de nadruk op het religieuze (Algar & Nizami 2010; De Ley 2006c; Kanmaz 2009, p. 177).

Net zoals alle soefi-broedersschappen speelt de *zikir*, het aanroepen van God, een belangrijke rol. Kenmerkend voor de naksibendi is dat deze in stilte gebeurt. Verder staat de *shariah* centraal op politiek, sociaal en devotieel vlak. In tegenstelling tot andere soefi-ordes staat voor de naksibendi ook de wet meer centraal dan de mystiek. Verder is er een duidelijk anti-sjiitische houding. De leiding van de afdelingen wordt opgenomen door een *sjeik* die een bemiddelaar is tussen de gelovigen en god. Wekelijks wordt er samengekomen om de gemeenschappelijke maaltijd (*çorba günü*) en religieuze gesprekken (*sohbet*) te delen (Algar 2010; De Ley 2006c; Kanmaz 2009, pp. 178-9). In België is de organisatie veel minder zichtbaar dan andere koepels. Vlaanderen kent vandaag een achttal 'Cultuurhuizen' (*dergha's*).

3.9. Rijaset (Bosnische traditie)

Moslims, afkomstig uit de Balkan vormen een eerder kleine islamitische gemeenschap in België. De geschiedenis van de islam in Ex-Joegoslavië, begint in de 14^e eeuw en is nauw verbonden met het Ottomaanse rijk wiens invloedssfeer na de val van het Oost-Romeinse Rijk over de Balkan heerste. Daarom volgt men nog steeds dezelfde islamitische rechtsschool. Nadat de gebieden in handen kwamen van het Oostenrijks-Hongaarse rijk, werd de onafhankelijkheid van de islamitische gemeenschap in Bosnië en Herzegovina officieel bekrachtigd door de Ottomaanse kalief in 1882. In de 20^e eeuw kregen moslims het moeilijk om hun religie te beleven, wat culmineerde in de burgeroorlog van begin jaren '90 (Kanzmaz 2009, pp. 166-75)⁶⁹.

Veel moslims uit de Balkan kwamen hier als vluchteling na de oorlog in het toenmalige Joegoslavië. Opvallend aan de Bosnische islam is, naar eigen zeggen, een sterke antifundamentalistische houding en de neiging zich aan te passen aan de geldende normen van de verblijfsplaats, het gevolg van een reeks opeenvolgende bezettingen.

Op relatief korte tijd hebben de Bosnische⁷⁰ moslims zich in België georganiseerd in enkele moskeegemeenschappen en vzw's. Hoewel men zich tot op vandaag nog vaak richt op Turkse moskeeën vormde taal een belangrijke reden voor de oprichting van eigen gebedsplaatsen. De preek gaat immers door in het Bosnisch.

Op bovenlokaal niveau richten de Bosnische moskeeën zich tot *Rijaset*, de institutionele organisatie die de officiële Bosnische islam uitdraagt. *Rijaset* heeft haar eigen *moefiti's* per territoriaal gebied; één voor de Benelux. De organisatie biedt lesmateriaal Koranonderricht evenals een opleiding in theologie. In vergelijking met o.m. *Diyamet* is de ondersteuning voor imams echter beperkt: zij worden niet uitbetaald.

---

⁶⁹ Website *Rijaset*.

⁷⁰ Deze term is een veralgemening: niet alle Bosniërs zijn moslim en de gemeenschap bestaat ook uit andere etnieën.

3.10. Conclusie

Naast de *Executieve van Moslims van België*, bestaat er een islamitisch middenveld dat voorziet in ondersteuning van de moskeeën en bedienaars. Hoewel de aangeboden activiteiten zeer gelijkaardig zijn, **verschillen de koepelorganisaties onderling aanzienlijk** in organisatie, ledenbinding, profiel en etnische samenstelling. De duidelijkste scheidlijn kan getrokken worden tussen de organisaties van de twee grootste etnische islamitische gemeenschappen in België: de Turken en de Marokkanen. Samen maken deze de meerderheid van de islamitische gemeenschap van België uit. Hoewel ze geen rivaliteit ervaren en er initiatieven zijn tot samenwerking, zoals het *Islamitisch Dialoog Platform* en diens opvolger *Via Dialoog*, leven beide gemeenschappen grotendeels naast elkaar en bestaan er **veel onduidelijkheden en soms onbegrip over elkaars culturele tradities**. De moskee is een open ruimte en in het bijzonder op vrijdag staat het voor de gelovigen vrij een moskee te bezoeken los van religieuze, etnische of politieke achtergrond. In de realiteit blijken gelovigen echter te kiezen voor een gebedsplaats die aansluit bij de persoonlijke religiositeit, etniciteit, taal en politieke voorkeur (Boender 2007, pp. 111-2).

De verschillen tussen Turken en Marokkanen worden ook weerspiegeld in de organisatie van het middenveld. De drie grote Turkse organisaties in België (BDV, BIF en BIKMB) zijn sterk gecentraliseerde nationale zetels van internationale organisaties met een relatief lange aanwezigheid in België. De verenigingen die lid zijn, zijn uitsluitend Turks⁷¹ en de koepels verschillen van elkaar op vlak van ideologie. De Marokkaanse koepels ontstonden pas vanaf de helft van de jaren 1990 uit *bottom-up* initiatieven vanuit de gemeenschap in Vlaanderen en dit volgens de provinciale grenzen. Ideologische verschillen blijken geen grote rol te spelen en ook andere Arabofone gemeenschappen maken deel uit van het geheel.

De moslimgemeenschap is echter niet beperkt tot Marokkanen en Turken en naast bovenstaande bestaan er **ook een aantal kleinere koepels** zoals deze van de bekeerlingen, de alevitische en de ahmadiyya gemeenschap die zich eveneens georganiseerd hebben op (inter)nationaal en/of lokaal niveau.

Al bij al **voelen de meeste koepels zich niet erkend, te weinig gefinancierd en genegeerd** door de verschillende overheden. De *Moslimexecutieve*, die zou moeten spreken in naam van alle Belgische moslims en etnische verschillen zou moeten overstijgen, geniet weinig vertrouwen en heeft volgens verschillende bronnen, in tegenstelling tot deze koepels, zeer weinig invloed op de lokale gemeenschappen. Daarenboven worden heel wat kleine gemeenschappen niet vertegenwoordigd.

---

⁷¹ Met uitzondering van de bekeerlingenmoskee *De Koepel* (Antwerpen).

4. Imamopleidingen en opleidingen tot islamconsulent

Een belangrijk probleem waarmee moslimkaders in Vlaanderen geconfronteerd worden, ligt in hun vaak gebrekkig geachte opleidingsniveau. Dit gebrek kan zich situeren op theologisch vlak maar ook op sociaal-maatschappelijk vlak. De beperkte erkenning van in het buitenland behaalde diploma's sluit daarenboven de deur voor verdere scholing en leidt tot frustratie.

Boender en Kanmaz (2002) argumenteren dat in België het debat lange tijd gecentreerd was rond de islamleerkracht, eerder dan de imam. Het gevolg is dat waar vandaag weliswaar officiële opleidingen tot islamleerkracht bestaan er, in tegenstelling tot onze buurlanden, geen imamopleidingen in het Vlaamse onderwijssysteem zijn voorzien⁷².

De belangrijkste vragende partij naar een Belgische opleiding vormt de Marokkaanse gemeenschap. Dit omdat ze de educatieve ondersteuning waarvan andere groepen vanuit hun lidmaatschap of traditie kunnen genieten mist, problemen ondervindt met de erkenning van buitenlandse diploma's en kampt met een groot tekort aan imams. Eenvormige opleidingen voor bedienaars dreigen geen lang leven te zijn beschoren. Heel wat organisaties die een eigen training aanbieden, hebben dan ook minder nood aan of dreigen zelfs concurrentie te ondervinden van een binnenlandse, verplichte opleiding. Andere obstakels in de vorming van deze programma's betreffen onzekerheden over de grootte van de vraag naar imams, de vaak penibele financiële situatie van de (niet-erkende) bedienaars, het respect voor de scheiding tussen kerk en staat en een gebrek aan vertrouwen vanuit de gemeenschap in een gebedsleider die een opleiding heeft genoten buiten de geijkte, klassieke instellingen (Geaves 2003, pp. 227-8; Ghaly 2008, pp. 374-5).

In 2008 en 2009 werd, op vraag van toenmalig minister van Onderwijs Vandenbroecke een verkennend onderzoek gedaan naar de mogelijkheden en vereisten voor de organisatie van opleidingen voor alle islamkaders (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008, 2009).

In het onderstaande beroepen we ons in grote mate op deze studie maar leggen we de nadruk op erkende imamopleidingen en training tot islamconsulent. Ook geven we een kort overzicht van programma's in onze buurlanden waar deze opleidingen soms al veel langer een beleidsthema vormen. Buitenlandse programma's kunnen gezien worden als voorbeeld van de vormen die een uitgewerkt initiatief kan aannemen. Uit gesprekken met bevoorrechte getuigen bleek ook dat sommige imams en consulenten zich al langer inschrijven in buitenlandse instellingen bij gebrek aan Belgische/Vlaamse ondersteuning.

---

⁷² Zij het enkel voor het lager middelbaar onderwijs.

4.1. Opleidingen in België

4.1.1. Imamopleidingen

Tot op vandaag is er geen erkende (universitaire) imamopleiding in België. Wel bestaan er een reeks meer en minder bekende privé-initiatieven. We overlopen hierna enkele van de belangrijkste.

De *Islamitische Faculteit van Europa – Gent* (IFEG) is op dit moment de enige Vlaamse instelling die een masteropleiding tot imam aanbiedt. Het gaat om een privéopleiding, opgericht in het academiejaar 2006-2007 en toegankelijk voor moslims en niet-moslims met als doel het verdiepen van de kennis van de islam. De vakken zijn van zowel academische als theologische aard. Het intensieve programma bestaat uit drie bachelorjaren en twee masterjaren en wordt in het Nederlands door vrijwilligers gedoceerd. Naast een opleiding tot imams biedt het IFEG ook training tot islamleerkracht of islamitische sociaal werker (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, pp. 12-3)⁷³. Het IFEG is niet erkend en de masteropleiding is niet geaccrediteerd. Uit de rondetafelgesprekken van het onderzoek bleek erkenning en samenwerking met het EMB echter niet uitgesloten mits de faculteit zich in zekere mate flexibel en bereid toont tot aanpassing en het opgeven van een deel van haar zelfstandigheid. In het academiejaar 2010-2011 startte een samenwerking met de *Universiteit Antwerpen* waardoor studenten van het IFEG daar enkele academische vakken kunnen opnemen (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, p. 13).

De oudste opleiding in België betreft deze van het *Institut Islamique Européen d'Etudes Supérieures* (IIEES), ingericht door het ICC (Brussel). Deze wordt gesponsord door de *Wereld Moslim Liga*. De vorming die het IIEES aanbiedt, duurt vier jaar en levert een (niet-erkend) licentiaatdiploma op. Veel cursisten volgen deze opleiding als voorbereiding voor de examens die men moet afleggen bij de *Executieve* om moslimkader te worden. Een groot deel van de huidige islamleerkrachten en islamconsulenten heeft deze opleiding dan ook afgerond. Toch is er weinig deelname noch doorstroom voor imams doordat deze vaak uit het buitenland werden/worden gehaald (Husson & Dury 2006, p. 24; Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008, p. 28).

Ook de vzw *Alkhayria Belgica* (Brussel) biedt aan de *Académie Européenne de la Culture et des Sciences Islamiques de Belgique* sinds 14 jaar een 'universitaire' studie bestaande uit een driejarige bachelor en een tweejarige master aan. Deze wordt niet erkend door de overheid maar wel door de *Executieve*. Het doel van de organisatie bestaat er naar eigen zeggen in de nood aan moslimkaders in de gemeenschap te behartigen en een islam die rekening houdt met de westerse context te verkondigen. De meeste afgestudeerden worden islamleerkracht. Financiering voor de opleiding gebeurt op basis van giften vanuit de moslimgemeenschap in binnen- en buitenland. In tegenstelling tot het IIEES, waar Arabisch de voertaal is, gaan de lessen door in het Frans. Net zoals het ICC organiseert ook *Alkhayria* een groot aantal lezingen, debatten en lessen (Husson & Dury 2006, p. 24; Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008, p. 29)⁷⁴.

---

⁷³ Website IFEG.

⁷⁴ Website Alkhayria.

In 2006 opende de Brusselse vzw *Takâfoul – Culture et Société* het *Institut des Etudes Islamiques de Bruxelles* (IEIB). Deze biedt eveneens een (niet-erkende) universitaire opleiding van vijf jaar (bachelor en master) aan die tot doel heeft islamitische wetenschappen en cultuur te verspreiden. Sinds enkele jaren herbergt het IEIB ook een opleiding Koranstudies die imams en Koranspecialisten zal opleiden (Husson 2007, p. 15).

Tenslotte kunnen we nog het *Centre Interdisciplinaire d'Etudes de l'Islam dans le Monde Contemporain* (CISMOC) aan de *Université Catholique de Louvain* in samenwerking met de *Facultés Universitaires Saint-Louis* en de *Haute École Galilée* vermelden. Deze werd opgericht in 2007 en biedt een vorming van 15 studiepunten voor actieve moslimkaders en alle geïnteresseerden vanuit een kritische, open invalshoek met respect voor het geloof. Haar doel bestaat erin onderzoeksactiviteiten te promoten aan de *Université Catholique de Louvain* en disparate middelen samen te brengen. De meeste lessen worden gegeven in het Frans. Afgestudeerden kunnen door de *Moslimexecutieve* erkend worden als islamleerkracht (Husson 2007, p. 15; Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, p. 14).

Naast de intentieverklaring om tot een door de regering georganiseerde imamopleiding te komen, werden ook de al in België aanwezige imams niet vergeten in het Vlaamse regeerakkoord van 2004-2009. Toenmalig Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Stedenbeleid, Wonen en Inburgering Marino Keulen, drukte de wens uit om buitenlandse bedienaars van de erediensten te onderwerpen aan een inburgeringsprogramma (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008, p. 8). Het tot stand komen van het *Eredienstendecreet* in 2004 maakte immers de toekomstige erkenning van deze personen concreet. Zo maken erkende bedienaars van de erediensten nu deel uit van de groep die verplicht is een vormingstraject af te ronden, ongeacht hun verblijfsstatuut of de tijd dat ze ingeschreven zijn in het rijksregister (Vlaams Minderhedencentrum 2008, p. 19). Hierdoor wordt gehoopt buitenlandse imams (en andere geestelijken) vertrouwd te maken met de Belgische context waarin ze actief zullen zijn.

Uit gesprekken met bevoorrechte getuigen en in het bijzonder de koepelorganisaties, komt steeds weer de nood aan een Belgische en/of Vlaamse imamopleiding naar voor. Vertrouwdheid met België/Vlaanderen en de taal blijken ook hier belangrijke motivatieredenen te zijn. Een andere maar verwante verzuchting ligt in de gebrekkige erkenning van buitenlandse (niet-Europese) diploma's. Dit gebrek aan erkenning ondermijnt het gezag van de moslimautoriteiten in de gemeenschap en maakt doorstroommogelijkheden naar hoger onderwijs onmogelijk.

4.1.2. Opleiding voor islamconsulenten

Islamconsulenten worden verwacht gedetineerden en patiënten bij te staan op moreel/religieus vlak en vervullen in zekere zin een taak van sociaal werker. Hoewel de functie van consulent hierdoor een brede kennis vereist van zowel theologische vakken als menswetenschappelijke vaardigheden, hebben de meeste consulenten geen speciale opleiding genoten. Het EMB vermeldt ook geen specifieke opleidingsvereisten⁷⁵ (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008, pp. 58-60). Waar oorspronkelijk de

---

⁷⁵ Website EMB.

voorkeur werd gegeven aan het erkennen van personen die al actief waren in het veld, kennen de selectieprocedures vandaag een meer geformaliseerd verloop⁷⁶.

In het verleden hebben zowel het ICC als de EMB een opleiding ingericht voor consulenten. Ook kregen islamconsulenten samen met penitentiaire beambten een algemene opleiding *werken in de penitentiaire context* en staan de niet-officiële imamopleidingen open voor hen. De taak van islamconsulent vraagt echter een zeer specifieke, brede training en voortdurende bijscholing die vandaag niet in België beschikbaar is (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2008, p. 60).

4.1.3. Opleiding voor islamleerkrachten

Een eerste aanzet werd ondernomen in 1992 toen een *Getuigschrift van Pedagogische Bekwaamheid* verplicht werd gesteld voor wie geen pedagogische training had genoten of het Nederlands niet meester was. De eerste volwaardige erkende opleiding tot Vlaamse islamleerkracht werd pas opgericht in 1998 aan de *Erasmus Hogeschool*. Ook vandaag kan men er de islam opnemen in het kader van een regentaat of als keuzevak (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, pp. 11-2; Shahid & Koningsveld 2008, p. 236)⁷⁷. Een tweede opleiding werd opgericht aan de hogeschool *Groep T* in het schooljaar 2008-2009. Ook hier gaat het om een erkende opleiding waarin de islam als onderwijs- of keuzevak kan gevolgd worden (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, p. 12)⁷⁸.

Er bestaat nog geen Vlaamse universitaire opleiding waardoor islamleerkrachten in de derde graad van het algemeen secundair onderwijs zouden kunnen lesgeven. Als één van de resultaten uit het onderzoek werd door CeMIS, in samenwerking met het EMB, aan de *Universiteit Antwerpen* sinds het academiejaar 2009-2010 wel een postacademische vorming (PAVO) *Verdieping in de islamitische godsdienst* aangeboden. Leerkrachten secundair onderwijs zullen worden verplicht deze te volgen. Het gaat om een academisch certificaat, geen complete vorming⁷⁹.

4.2. Opleidingen in het buitenland

In tegenstelling tot België zijn er in heel wat Europese landen geïnstitutionaliseerde en/of geaccrediteerde opleidingen opgericht voor imams en islamconsulenten. We bespreken enkele opleidingen en instellingen in onze buurlanden en leggen hierbij de nadruk op het officieel erkend onderwijs. Ook overlopen we kort de meest prominente privé-initiatieven.

4.2.1. Nederland

De discussie over de imamopleidingen verscheen in Nederland voor het eerst op de politieke agenda in 1982 onder de *Waardenburgcommissie*. Deze onderzocht de nood aan religieuze ondersteuning voor de buitenlandse (gast)arbeiders. Aanvankelijk stond de vraag rond de politiek-ideologische invloed en integratie van buitenlandse imams

---

⁷⁶ Informatie uit gesprekken met Said Aberkan, Hoofd van Dienst van de Vlaamse islamconsulenten.

⁷⁷ Website Erasmus Hogeschool.

⁷⁸ Website Groep T.

⁷⁹ Website CeMIS.

centraal omdat deze werden verweten de integratie van de moslimgemeenschap te vertragen. Opeenvolgende rondetafelgesprekken en studies resulteerden daarom in een reeks bijscholings- en inburgeringscursussen voor deze personen. Na de aanslagen van 11 september 2001 kwam het thema veiligheid steeds meer op de voorgrond uit vrees voor een radicalisering onder de bedienaars van de islamitische eredienst (Boender 2007, pp. 91-6; Boender & Kanmaz 2002, pp. 170-3; Ghaly 2008, pp. 369-70).

In 2003 kwam er een studie naar de behoeften tot een Nederlandse imamopleiding wat resulteerde in het rapport *Imams in Nederland: Wie leidt ze op?* Hieruit bleek dat de 'breed aanvaardde imamopleiding nog ver weg' was (Commissie de Ruijter 2003, p. 24). Discussie heerste over de vraag of het aan de overheid was een initiatief te nemen in de oprichting van deze opleidingen. In Nederland heeft de overheid immers de mogelijkheid financiële voorwaarden, ondersteuning en kwaliteitseisen op te stellen maar dient ze zich te onthouden van inspraak in de theologische inhoud van het programma (Boender 2007, pp. 91-6; Commissie de Ruijter 2003).

Politieke gebeurtenissen in binnen- en buitenland en een migratiestop voor buitenlandse imams resulteerden uiteindelijk in een projectoproep en de oprichting van enkele opleidingen aan bestaande instellingen voor hoger onderwijs (Ghaly 2008; Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, p. 16).

De *Hogeschool INHolland* biedt sinds 2006 in samenwerking met een aantal koepelorganisaties een vierjarige bachelor imam/islamitisch werker aan. Deze opleiding is erkend door het CMO en biedt drie afstudeeropties: imam, islamitisch geestelijk verzorger en islamitisch sociaalpedagogisch werker. De gedoceerde vakken omvatten islamitische theologie maar ook maatschappelijke vorming en dialoog. Verder biedt *INHolland* een opleiding tot islamleerkracht aan (Hogeschool INHolland 2010; Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, pp. 21-2)⁸⁰.

Een opleiding islamitische theologie op universitair niveau wordt sinds 2006 aangeboden aan de *Rijksuniversiteit Leiden*. Deze bestaat uit een driejarige bachelor en een eenjarige master, opgedeeld in een wetenschappelijk/academisch luik dat wordt ingericht door de universiteit en een confessioneel luik, voorzien door moslimorganisaties. De focus ligt op de hedendaagse islam in West-Europa. De afstudeeropties zijn legio en lopen van geestelijk verzorger en imam over onderwijs en onderzoek tot beleidsvorming (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, pp. 19-20)⁸¹.

Tenslotte is er het *Centrum voor Islamitische Theologie (CIT)* ingericht in 2005 aan de faculteit godgeleerdheid van de *Vrije Universiteit Amsterdam*. Het gaat om een confessionele opleiding: een 'studie van de islam vanuit islamitisch oogpunt met speciale aandacht voor de Nederlandse context', opgedeeld in een bachelor- en masteropleiding waarin de historische islam, de islam in de moderne tijd en het leven van moslims in Nederland centraal staat. Het CIT biedt geen imamopleiding maar wel een brede keuze aan masteropleidingen waaronder islamitisch geestelijk verzorger, islamleerkracht en jeugdzorg (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, pp. 17-9)⁸².

---

⁸⁰ Website Hogeschool INHolland.

⁸¹ Website Universiteit Leiden.

⁸² Website Vrije Universiteit Amsterdam.

Naast deze universitaire opleidingen wordt sinds begin 2002 net als in België een verplichte inburgeringscursus aangeboden voor nieuw in Nederland aangekomen bedienaars van de eredienst. De belangrijkste niet-erkende privé initiatieven betreffen de *Islamitische Universiteit van Rotterdam* (IUR) en de in 2001 van de IUR afgesplitste *Islamitische Universiteit van Europa* (IUE) (Boender 2007, p. 96; Ghaly 2008, pp. 386-7).

4.2.2. Verenigd Koninkrijk

Als antwoord op de terroristische aanslagen van 7 juli 2005 in Londen startte de Britse overheid datzelfde jaar een overlegplatform onder de naam *Preventing Extremism Together* (PET). Werkgroepen werden opgesteld om concrete beleidsaanbevelingen te doen waarvan één erin bestond opleidingen voor imams en moskeevertegenwoordigers te organiseren. De concrete uitwerking, opvolging en accreditatie werd doorgeschoven naar het nieuw opgerichte *Mosques and Imams National Advisory Board* (MINAB) en de *National Resource Unit* (NRU). Belangrijk was dat de opleiding geen theologische inslag zou hebben maar gericht zou zijn op integratie en het aanleren van vaardigheden, waaronder jeugdwerking, raadgeving, management maar ook communicatie, burgerschap en taal (Geaves 2008; Husson 2007, pp. 13,22-3; PET Working Groups 2005). Het debat laaide in de daarop volgende jaren op nadat de Britse premier Blair zijn voorkeur uitte voor een imamopleiding aan de universiteit (Geaves 2008).

Ondanks bovenstaande stappen zijn er vandaag, voor zover ons bekend, geen officiële opleidingen tot moslimkader als departement van erkende universiteiten, laat staan opleidingen in islamitische theologie. Diploma's worden uitgereikt aan privé-instellingen en kunnen vervolgens (eventueel) gevalideerd worden door universiteiten. Enkele van deze instellingen hebben door samenwerkingsverbanden en accreditatie wel enig gewicht gekregen (Haddad & Balz 2008, p. 226).

De oudste opleiding werd gesticht in 1987 aan het *Muslim College* in Londen. De achterliggende gedachte was dat de westerse context vraagt om een andere training dan deze die men traditioneel krijgt in de moslimlanden. Naast voltijdse en deeltijdse cursussen, een master in de islamitische studies en jaarlijkse publieke lezingen, biedt het *Muslim College* een specifiek '*imamship programme*' aan van drie semesters, specifiek gericht op het opleiden van moslimkaders. Na enige jaren gesloten te zijn, werd het instituut in 2009 heropend (Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, pp. 24-5)⁸³.

In 2000 ontstond in de schoot van de *Islamic Foundation* (Leicestershire) het *Markfield Institute for Higher Education* (MIHE). Het promoot een geloofsgerichte maar kritische houding t.a.v. de islam, wil een praktijk- en jobgerichte aanvulling bieden op de klassieke studies en aansluiten bij de noden in het Westen. Het onderwijsaanbod omvat korte opleidingen, onderzoek, doctoraten en masterprogramma's. Door nauwe samenwerking met universiteiten kunnen de diploma's geaccrediteerd worden. Hoewel er geen echte opleiding tot imam wordt aangeboden, zijn de tewerkstellingsopties zeer breed en lopen van moslimconsulent en deelname in interreligieuze dialoog tot

---

⁸³ Website Muslim College.

islamitisch bankieren (MIHE 2010; Piquera, Nonneman & Timmerman 2009, pp. 23-4)⁸⁴.

In 2009 begon aan het *Cambridge Muslim College* (CMC) een onafhankelijke, niet-confessionele opleiding, gericht op de praktische toepassing in de westerse context van de kennis die men opdeed in klassieke instellingen. Net als het MIHE en het *Muslim College* wil men niet de concurrentie aangaan met klassieke opleidingen maar een vorming bieden tot moslimkaders en culturele vertegenwoordigers in het Westen (Awad & Radsch 2009)⁸⁵.

4.2.3. Frankrijk

Traditioneel raakt de Franse staat, met het oog op het zuiver houden van de scheiding tussen kerk en staat, niet aan de opleiding van geestelijken. Nochtans gingen meermaals stemmen op om in een aangepaste opleiding voor islamitische religieuze kaders te voorzien. Omdat privé-initiatieven tot op vandaag slechts matig succesvol bleken, werd al in 2000 door het *Haute Commissariat à l'Intégration* geopperd een opleiding op universitair niveau aan te bieden. In 2006 werd de noodzaak tot vorming van religieus personeel opnieuw herhaald in het *Rapport Machelon*. Tot op vandaag is hier echter geen gevolg aan gegeven (Husson 2007, p. 16).

In 2005 kwam er een eerste, gedeeltelijke poging in de vorming van imams met de oprichting van een cursus in de Franse taal, cultuur en geschiedenis aan de *Sorbonne* (Geaves 2008, p. 225).

De opleiding die het meest weg heeft van een geïnstitutionaliseerde vorming, is het *Diplome d'Université, Interculturalité, Laïcité, Religions* opgericht in 2008 aan het *Institut Catholique de Paris* (ICP), in samenwerking met de ministeries van Immigratie, Integratie, Nationale Identiteit en Solidariteitsopbouw en Binnenlandse Zaken. Deze biedt een universitaire vorming aan imams en islamconsulenten. Hoewel er aanvankelijk sprake was deze studie te organiseren aan een van de seculiere staatsuniversiteiten, stootte dit op terughoudendheid als gevolg van onduidelijkheden over de scheiding tussen kerk en staat. Toch gaat het niet om een theologische opleiding maar om een aanvullende diepgaande kennismaking met de Franse leefwereld. Er is een grote doorstroom van voormalige studenten uit de *Mosquée de Paris*. Voor afgestudeerden bestaat de mogelijkheid om verder te studeren aan andere faculteiten binnen het ICP (Haddad & Balz 2008)⁸⁶.

Ook de *Grande Mosquée de Paris* en de *Union des Organisations Islamiques de France* (UOIF) bieden een opleiding aan. Het UOIF uitte kritiek op de opleiding aan het ICP omdat gevreesd werd dat haar omkadering geen neutrale vorming zou toelaten. De organisatie heeft zelfs sinds 1990 een eigen instelling: het *Institut Européen des Sciences Humaines – Château Chinon* (IESH). Deze is naar eigen zeggen de eerste in haar soort in Europa en biedt een opleiding voor moslimkaders met oog voor de westerse context. Sinds 2005 biedt men ook een imamopleiding aan. Het gaat om een privé-initiatief in samenwerking met de overheid. Door onduidelijkheden over de financiering en isolatie van de studenten heeft de Franse overheid echter meermaals

---

⁸⁴ Website MIHE.

⁸⁵ Website CMC.

⁸⁶ Website ICP.

geweigerd om kandidaat-studenten een visum te verlenen (Haddad & Balz 2008, p. 224; Piqueray, Nonneman & Timmerman 2009, p. 26)⁸⁷.

Op de site van de *Grande Mosquée de Paris* staan allerlei opleidingen vermeld waaronder één voor imams. Echter, aldus Husson (2007, p. 17), zijn de activiteiten al enige tijd grotendeels stopgezet. De opleidingen zouden in eerste plaats paradepaardjes vormen van de Algerijnse gemeenschap en minder gericht zijn op de creatie van een Europese islam (Haddad & Balz 2008, p. 225).

4.2.4. Duitsland

De opleiding van katholieke en protestantse bedienaars van de erediensten gebeurt in Duitsland al zeer lang in samenwerking tussen de kerken en universiteiten op deelstaatniveau (*Land*). In tegenstelling tot bijvoorbeeld Frankrijk is de scheiding tussen kerk en staat in Duitsland niet absoluut waardoor theologie ook op staatsuniversiteiten onderwezen kan worden (Husson 2007, p. 18)⁸⁸.

Pas zeer recent groeide bij de overheid de overtuiging dat het belangrijk was een equivalente opleiding voor de islam aan te bieden: tijdens de *Deutsche Islam Konferenz* in 2006 werd het oprichten van een faculteit islamitische theologie als één van de speerpunten van institutionele samenwerking en integratie geformuleerd. De conceptuele uitwerking gebeurt binnen het DIK op federaal niveau. Praktisch zou ze georganiseerd worden op deelstaatniveau in samenwerking met de religieuze organisaties. Hoewel training en tewerkstelling van bedienaars een verantwoordelijkheid en recht blijft van de geloofsgemeenschappen, zouden imams verplicht worden een diploma islamitische theologie aan een instelling van het Duitse hoger onderwijs te hebben behaald (Hockenos 2010; Husson 2007, p. 18)⁸⁹.

De in het najaar van 2010 opgerichte opleiding aan de *Universität Osnabrück* is de eerste imamopleiding in Duitsland op universitair niveau. Het betreft een driejarige opleiding in islamitische theologie die de studenten moet voorbereiden op een aanstelling als imam in Duitsland. In de toekomst volgt ook een masteropleiding en wordt bijscholing voorzien voor Turkse imams die al in Duitsland actief zijn (Hollenbach 2009). Nog voor ze van start ging kwam er echter al kritiek door religieuze leiders die meenden dat een volwaardige opleiding enkel in het buitenland gevolgd zou kunnen worden. Ook blijft vertegenwoordiging een probleem: de pluraliteit maakt het immers moeilijk een orgaan te vinden dat de gehele gemeenschap kan vertegenwoordigen en helpen een gebalanceerd curriculum op te stellen (Hockenos 2010; Hollenbach 2009)⁹⁰.

Sommige gemeenschappen voorzien in hun eigen opleidingen. Turken vormen de grootste islamitische gemeenschap in Duitsland. Met het oog op tewerkstelling en een nieuwe taal in Europa, startten de universiteiten van Ankara en Istanboel in 2006 met lessen 'internationale theologie'. De *Islamrat* organiseert een vorming op haar hoofdkwartier in Keulen waar imams van over heel Europa zich kunnen laten bijscholen⁹¹. Ook andere groepen zoals het *Verband der Islamischen Kulturzentren e.V.*,

---

⁸⁷ Website IESH.

⁸⁸ Website DIK.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Informatie uit gesprekken met de vice-voorzitter van het BIF, Mustafa Akyuz.

de Marokkaanse gemeenschap en een groep van soefi's (*Buhara*, Berlijn) bieden een privéopleiding aan in Duitsland (Hockenos 2010)⁹².

4.3. Conclusie

De organisatie van imamopleidingen in de immigratielanden kan **voor zowel overheden als de gemeenschap allerlei voordelen opleveren**. Overheden krijgen tot op zekere hoogte inspraak en controle en kunnen in deze opleidingen op drie manieren als *gatekeepers* werken: door erkenning en accreditatie van bestaande initiatieven (bv. VK), door al dan niet financiële ondersteuning te voorzien (bv. Frankrijk) of door eigen initiatieven op te starten (bv. Nederland) (Boender 2007, pp. 91-6; Geaves 2003; Haddad & Golson 2007). De islamitische gemeenschap van haar kant wint kaders die een opleiding hebben genoten die hen voorbereid op de Europese context en die (meer) vertrouwen genieten van overheden.

Toch blijft het inrichten van deze vormingen controversieel waardoor ze tot op vandaag slechts in weinig landen worden aangeboden. Deze opleidingen zijn nauw verbonden met het debat rond de 'goede' en de 'slechte imam'. De overheid tracht, via verplichte inburgeringcursussen of volledige en/of aanvullende, op de westerse context georiënteerde opleidingen, bij te dragen aan de creatie van 'Nederlandse', 'Franse', 'Engelse', ... moslimkaders. Zo probeert men deze een 'Eurovriendelijke islam' bij te brengen als alternatief voor het monitoren of uitwijzen van dissidente personen.

Overheden worden in hun mogelijkheden om vorm te geven aan de gedoeerde inhoud beperkt door de institutionele vormgeving en scheiding tussen kerk en staat. Maar **ook vanuit de moslimgemeenschap wordt de creatie soms gehinderd**. Zo klinkt de vraag naar de legitimiteit van dergelijke Europese opleidingen gezien de afwezigheid van bekwame docenten en ervaring rond dergelijke vorming. Ook de weigerachtigheid om al bestaande initiatieven en buitenlandse diploma's te erkennen (bv. Frankrijk, België) en de verplichtende aard van de aangeboden studies (bv. Duitsland) doen de vraag rijzen naar de achterliggende bedoelingen van het beleid (Boender 2007, pp. 91-6; Geaves 2003; Ghaly 2008; Haddad & Golson 2007; Roy 2007, pp. 24-6).

---

⁹² Website DIK.

5. Algemene conclusie⁹³

In het voorgaande werden de bevindingen uit een verkennende studie van de literatuur en een reeks interviews voorgesteld. De resultaten staan op zichzelf maar dienen ook als inleiding tot en achtergrond voor de empirische studie *Imams en islamconsulenten in Vlaanderen: Achtergrond en activiteiten in kaart gebracht* (Debeer, Loobuyck & Meier 2011b). Doorheen deze bijdrage stonden twee vragen centraal, met name wie is imam/islamitisch consulent en wat is de achtergrond waartegen ze actief zijn in België⁹⁴ en haar buurlanden?

De Belgische kerk-staat verhouding kent een bijzondere plaats toe aan imams en islamconsulenten. Erkende erediensten, waaronder ook de islam sinds 1974, kunnen in België namelijk aanspraak maken op een reeks voordelen waaronder de financiële ondersteuning van geloofsgemeenschappen en geloofsbedienaars. Voordat moslimkaders erkend kunnen worden, dienen ze echter als zodanig geïdentificeerd te worden. Voor imams botsen we hierbij op een beperking: **dé imam bestaat immers niet**. De grootste gemene deler is dat imams het gebed leiden. Het zijn echter geen 'moslimpriesters' maar de personen die het meest geschoold zijn in de Koran en de islam. Imams vervullen in eerste plaats een religieuze functie en hebben niet noodzakelijk inspraak in de werking van de moskee.

Hoewel ze een belangrijke raadsman blijven voor een aanzienlijke groep moslims, suggereert de literatuur dat **noch de imam, noch de islamconsulent absolute autoriteit genieten inzake islamitische kennis in Vlaanderen**. Hun autoriteit blijkt kwetsbaar en komt niet noodzakelijk voort uit hun functie maar uit hoe ze deze uitoefenen binnen de gemeenschap en/of de gevangenis. Dit betekent geenszins dat deze personen onbelangrijk zijn, enkel dat ze steeds meer hun plaats moeten delen met andere (internationale) bronnen van religieuze autoriteit.

Een niet gering aantal imams is door het moskeebestuur aangenomen in dienstverband en werkt er bij gratie van de *goodwill* van dit moskeebestuur en de gemeenschap. Deze afhankelijkheid en hun vaak geringe taalkennis, zorgt ervoor dat imams - in het bijzonder in Marokkaanse moskeeën - weinig autonomie genieten en moeilijk een kritische houding kunnen aannemen. In andere moskeeën worden de taken opgenomen door vrijwilligers. Op weer andere plaatsen zien we dat centraal georganiseerde en internationaal actieve organisaties ervoor kiezen hun eigen geloofsbedienaars te trainen en aan te bieden aan de gemeenschappen die bij hen zijn aangesloten (bv. *Diyanet* en *ahmadiyya*).

De niet-islamitische context van de West-Europese landen maakt dat voor moslims heel wat vanzelfsprekendheden uit het land van herkomst hier niet aangetroffen worden. Dit leidt niet alleen tot een **uitbreiding van het takenpakket van de imam** maar ook tot een **verandering in de functie van de moskee** die een 'veilige, islamitische ruimte' wordt. Jongeren en vrouwen staan op een heel andere manier in de moskee aangezien deze niet meer de enige plaats is waar zij religieuze kennis opdoen. De imam, vaak van buitenlandse herkomst, met een geringe kennis van het Nederlands of de westerse

---

⁹³ Dit rapport bevat geen beleidsaanbevelingen. Deze werden samengebald in het rapport van Debeer, Loobuyck & Meier (2011b).

⁹⁴ En in het bijzonder: Vlaanderen.

context, wordt in eerste plaats door hun ouders geapprecieerd voor het overbrengen van de 'culturele islam'. Jongeren zetten zich echter in toenemende mate af tegen deze beleving van hun geloof in hun zoektocht naar de 'ware islam'.

Hoewel sommige imams - al dan niet als vrijwilliger - gelovigen bezoeken in de gevangenis en islamconsulenten soms ook actief zijn in een moskeegemeenschap, zijn deze laatste geen 'gevangenisimams' in de strikte zin van het woord. Ze bieden **in eerste plaats sociale ondersteuning, raad en een luisterend oor** voor de individuele gevangenen en dit vanuit een islamitisch kader. Bovendien hebben ze een stabiliserende invloed op de gedetineerden en kunnen ze bijdragen aan de strijd tegen radicalisering binnen de gevangenis.

Er bestaan heel wat **islamitische koepelorganisaties** die o.m. voorzien in taallessen en debatten, informatie verspreiden en de moskeegemeenschappen helpen bij hun erkenningsaanvraag. Deze zijn grotendeels georganiseerd volgens etnische, geografische en ideologische breuklijnen; breuklijnen die niet meteen tot openlijke vijandigheid leiden maar wel zorgen voor geringe samenwerking en kennis van elkaars tradities. De Marokkaanse koepels organiseerden zich *bottom-up* en op provinciaal niveau vanaf de jaren '90. *Diyanet* is de grootste Turkse koepelorganisatie. Ze is verbonden aan de Turkse staat maar heeft sinds de jaren 1980 een Belgische zetel. Een gelijkaardige situatie zien we voor *Milli Görüs*, traditioneel de politieke tegenhanger van *Diyanet* en de tweede grootste Turkse koepel. Het BIF - een op *Milli Görüs* geïnspireerde organisatie - zou zich eveneens in de jaren '80 in België vestigen. Naast deze bestaan er echter ook veel andere (kleinere) koepels en organisaties, elk met hun eigen achterban. Hoewel veel personen, werkzaam in deze koepels, ook functies opnemen binnen de *Executieve*, gaat het niet om officiële afvaardiging.

In de uitwerking van de erkenning was de vorming van één representatief orgaan - het zogenaamde 'Hoofd van Eredienst' - een groot struikelblok. De *Executieve van Moslims van België* - het islamitische Hoofd van Eredienst - slaagde er niet in de verschillen tussen de gemeenschappen te overstijgen en te spreken in naam van alle Belgische moslims. Externe druk (o.a. de overheids-*screenings*), een **gebrek aan vertrouwen** vanuit de overheid en de gemeenschap, en interne **onenigheden** langs communautaire en etnische breuklijnen beperken het EMB. Daarenboven werden sommige groepen nooit tot de organisatie toegelaten. Na opeenvolgende pogingen tot oprichting, faalde het EMB op verdenking van fraude. De toekomstplannen van het Hoofd van Eredienst zijn voorlopig onduidelijk.

Hoewel België hierin geen uitzondering vormt - over heel Europa werden overheden geconfronteerd met problemen om tot een representatief orgaan voor de islamitische gemeenschap te komen - waren de gevolgen van het uitblijven van een werkbare *Executieve* bijzonder problematisch. Immers, als gevolg van de bijzondere kerk-staat verhouding in België vormt het **Hoofd van Eredienst de sleutel tot institutionalisering en erkenningsdossiers**. Geen representatief orgaan betekende daarom ook bijna 40 jaar geen overheidsondersteuning.

Toch is niet alles vergeefs geweest. De laatste jaren werden alle 18 voltijdse equivalenten voor de erkende consulenten aangeduid. Er werden 17 Vlaamse en 39 Waalse geloofsgemeenschappen en twee Vlaamse en meer dan 20 Waalse imams erkend. De erkenning en daarmee samenhangend, hun toegenomen bestaanszekerheid en financiële ondersteuning leidt op papier tot **meer onafhankelijkheid en**

continuïteit. Het aantal erkenningen van geloofsgemeenschappen en imams blijft tot op vandaag echter beperkt, zeker in Vlaanderen. Ook is opvallend dat een groot aantal erkenningsmogelijkheden onbenut blijven, in het bijzonder voor imams. Hoewel dit deels komt door het afwijzen van voorgestelde kandidaten, dient ook een zekere aarzeling binnen de gemeenschap te worden opgemerkt.

Een **gebrek aan educatie blijkt een wijdverspreid probleem** onder moslimkaders en voedt het debat over de oprichting van erkende imamopleidingen – en in mindere mate, opleidingen voor andere moslimkaders – in ons land en over de grenzen. Hoewel er in sommige landen (voorzichtige) initiatieven met wisselend succes bestaan, wordt de oprichting bezwaard door vrees voor overheidscontrole en een gebrek aan vertrouwen in de kwaliteit van de opleiding.

Bibliografie

Online bronnen

www.alkhayria.com (website *Alkhayria Belgica*)

www.alislam.org (website AMA - *Ahmadiyya Muslim Association*)

www.ahmadiyya.be (website AMAB - *Ahmadiyya Muslim Association Belgium*)

www.belgisch-islamitisch-centrum.be (website BIC - *Belgisch Islamitisch Centrum*)

www.fibif.be (website BIF - *Belçika Islam Federasyonu*)

www.diyabet.be (website BDV - *Belçika Diyanet Vakfi*)

www.ua.ac.be/cemis (website CeMIS - *Centrum voor Migratie Studies*)

www.lecfcm.fr (website CFCM - *Conseil Français du Culte Musulman*)

www.cambridgemuslimcollege.org (website CMC - *Cambridge Muslim College*)

www.cmoweb.nl (website CMO - *Contactorgaan Moslims en Overheid*)

www.deutsche-islam-konferenz.de (website DIK - *Deutsche Islam Konferenz*)

www.embnet.be (website EMB - *Executieve van Moslims van België*)

www.erasmushogeschool.be (website *Erasmus Hogeschool*)

www.groept.be (website *Groep T*)

www.icp.fr (website ICP - *Institut Catholique de Paris*)

www.iesh.org (website IESH - *Institut Européen des Sciences Humaines - Château Chinon*)

www.inholland.nl (website *Hogeschool INHolland*)

www.islam-univ-gent.be (website IFEG - *Islamitische Faculteit van Europa - Gent*)

www.muslimcollege.ac.uk (Website MC – *Muslim College, London*)

www.mihe.org.uk/mihe/ (website MIHE - *Markfield Institute for Higher Education*)

www.minab.org.uk (website MINAB - *Mosques and Imams Advisort Board*)

www.sicn.nl (website SICN - *Stichting Islamitisch Centrum Nederland*)

www.studereninleiden.nl (website *Universiteit Leiden*)

www.godgeleerdheid.vu.nl (website VUA - *Vrije Universiteit Amsterdam – Faculteit Godgeleerdheid*)

www.rijaset.ba (website *Rijaset*)

Literatuur

Adanali, AH 2008, 'The Presidency of Religious Affairs and the Principle of Secularism in Turkey', *The Muslim World*, vol. 98, no. 2-3, pp. 228-41.

Algar, H 2010, *Nakshband Khwadja Baha al-Din*, Brill.

Algar, H & Nizami, KA 2010, *Nakshbandiyya*, Brill.

Arnaut, K, Bracke, S, Ceuppens, B, De Mul, S, Fadil, N & Kanmaz, M 2009, 'Het gekooide Vlaanderen. Twintig jaar gemist multicultureel debat', in K Arnaut, S Bracke, B Ceuppens, S De Mul, N Fadil & M Kanmaz (eds), *Een leeuw in een kooi. De grenzen van het multiculturele Vlaanderen*, Meulenhoff Manteau, Antwerpen.

Atacan, F 2005, 'Explaining Religious Politics at the crossroads: AKP-SP', *Turkish Studies*, vol. 6, no. 2, pp. 187-99.

Awad, M & Radsch, CC 2009, *Cambridge Muslim College gives imams real-life training; UK college integrates Muslim beliefs with West*, Al Arabiya News Channel, viewed 03-08 2010, <<http://www.alarabiya.net/articles/2009/03/23/69041.html>>.

Aydin, M 2008, 'Diyaret's Global Vision', *The Muslim World*, vol. 98, no. 2-3, pp. 164-72.

Bamba, A 2008, *CFCM Elections: French Muslims Again in Hope*, Islamonline.net, viewed 17-06 2010, <http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=Article_C&cid=1212925133448&pagename=Zone-English-Euro_Muslims%2FEMELayout>.

Beckford, JA 2005, 'Muslims in the Prisons of Britain and France', *Journal of Contemporary European Studies*, vol. 13, no. 3, pp. 287-97.

Birt, J 2006, 'Good Imam, Bad Imam: Civic Religion and National Integration in Britain post-9/11', *Muslim World*, vol. 96, no. 4, pp. 687-705.

Blears, H 2009, 'Our shunning of the MCB is not grandstanding', *The Guardian*, 26-03-2009.

Boender, W 2007, *Imam in Nederland*, Bert Bakker, Amsterdam.

Boender, W & Kanmaz, M 2002, 'Imams in the Netherlands and Islam Teachers in Flanders', in WAR Shahid & PS Koningsveld (eds), *Intercultural Relations and Religious Authorities: Muslims in the European Union*, Peeters, Leuven, pp. 169-80.

Boubekeur, A 2007, 'Political Islam in Europe', in S Amghar, A Boubekeur & M Emerson (eds), *European Islam. Challenges for Public Policy and Society*, Centre for European Policy Studies, Brussels, pp. 14-37.

Bowen, JR 2004, 'Does French Islam Have Borders? Dilemmas of Domestication in a Global Religious Field', *American Anthropologist*, vol. 106, no. 1, pp. 43-55.

Broeckaert, B & Vanden Hove, I 2005, *Grote rituelen in de wereldgodsdiensten*, Davidsfonds, Leuven.

Bruinessen, Mv 1996, 'Kurds, Turks and the Alevi Revival in Turkey', *Middle East Report*, no. 200, pp. 7-10.

Bunglawala, I 2009, 'Minab: community initiative, or quango?', *The Guardian*, 15-03-2009, <<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/belief/2009/may/15/minab-mosques-imams-islam>>.

Christians, L-L 1999, 'Financiering van de erediensten: kritische elementen van vergelijkende rechtswetenschap', *Nieuw Tijdschrift voor politiek*, vol. 4, no. 5, pp. 38-44.

Citak, Z 2010, 'Between 'Turkish Islam' and 'French Islam': The Role of the Diyanet in the Conseil Francais du Culte Musulman', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 36, no. 4, pp. 619-34.

Commissie de Ruijter 2003, *Imams in Nederland: wie leidt ze op? Rapport van de Adviescommissie Imamopleidingen*, <<http://www.kiemnet.nl/binaries/kiem/bulk/onderzoek/2003/12/171156.pdf>>.

De Ley, H 2006a, *Moslims in de Europese, IC Belgische, Lekenstaat*, vol. 3, Gent, <http://www.flwi.ugent.be/cie/RUG/deley30_3.htm>.

De Ley, H 2006b, *Moslims in de Europese, IC Belgische, Lekenstaat*, vol. 2, Gent, <http://www.flwi.ugent.be/cie/RUG/deley30_2.htm>.

De Ley, H 2006c, *Moslims in de Europese, IC Belgische, Lekenstaat*, vol. 1, Gent, <http://www.flwi.ugent.be/cie/RUG/deley30_1.htm>.

De Pooter, P 2002, *De rechtspositie van erkende erediensten en levensbeschouwingen in Staat en maatschappij*, Larcier, Brussel.

Debeer, J, Loobuyck, P & Meier, P 2011a, 'Europa en zijn 'gedomesticeerde' islam: Geven de West-Europese kerk-staatregimes vorm aan de institutionalisering van de islam?', *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, vol. 2, no. 1, pp. 43-59.

Debeer, J, Loobuyck, P & Meier, P 2011b, *Imams en islamconsulenten in Vlaanderen: Achtergrond en activiteiten in kaart gebracht*, Steunpunt Gelijkekansenbeleid, Antwerpen.

DIK Editorial Team 2009, *Tasks and Objectives*, Deutsche Islam Konferenz, viewed 17-06 2010, <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/cIn_110/nn_1917164/SubSites/DIK/EN/DieDIK/AufgabenZiele/aufgabenziele-node.html?__nnn=true>.

DIK Editorial Team 2010, *New Members of German Islam Conference's Plenary*, viewed 17-06 2010, <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/cIn_110/nn_1925686/SubSites/DIK/EN/DieDIK/NeueTeilnehmer/neue-teilnehmer-node.html?__nnn=true>.

Dobbelaere, K 1999, 'Towards an Integrated Perspective of the Processes Related to the Descriptive Concept of Secularization', *Sociology of Religion*, vol. 60, no. 3, pp. 229-47.

Dobbelaere, K & Voyé, L 1990, 'From Pillar to Postmodernity: The Changing Situation of Religion in Belgium', *Sociological Analysis*, vol. 51, pp. S1-S13.

Doe, N 2004, 'The Concordat Concept as Constitutional Convention in Church-State Relations in the United Kingdom', in R Puza & N Doe (eds), *Religion and law in dialogue: convenantal and non-convenantal cooperation between state and religion in Europe: proceedings of the conference; Religion et droit en dialogue: collaboration conventionnelle et non-conventionnelle entre état et religion en Europe: actes du colloque*, Tübingen, p. 297.

Dressler, M 2008, *Alevi's*, Brill Online, Leiden.

EMB, *Conseillers islamiques*, Executieve van de Moslims van België, viewed 1-7 2010, <http://www.embnet.be/Affairessociales/regioWalloni%C3%ABBrussel/Aum%C3%B4ne_riemusulmane/Conseillersislamiques/tabid/474/Default.aspx>.

EMB, *Historiek Nederlandstalig islamonderwijs*, Executieve van Moslims van België, viewed 1-6 2010, <<http://www.embnet.be/>>.

Fadil, N & Kanmaz, M 2009, 'Identiteitspolitiek en burgerschap in Vlaanderen', in K Arnaut, S Bracke, B Ceuppens, S De Mul, N Fadil & M Kanmaz (eds), *Een leeuw in een kooi. De grenzen van het multiculturele Vlaanderen*, Meulenhoff Manteau, Antwerpen.

Foblets, M-C & Overbeeke, A 2002, 'State Intervention in the Institutionalisation of Islam in Belgium', in WAR Shahid & PA Koningsveld (eds), *Religious Freedom and the Neutrality of the State. the Position of Islam in the European Union* Peeters, Leuven, p. 211.

Franken, L & Loobuyck, P 2010, 'Een rechtvaardige kerk-staat verhouding voor België? Kritische reflecties aan de hand van Barry en Kukathas', *Filosofie en praktijk*, vol. 31, no. 1, pp. 58-71.

Friedmann, Y 2010, *Ahmadiyya*, Brill.

Furseth, I 2003, 'Secularization and the Role of Religion in State Institutions', *Social Compass*, vol. 50, no. 2, pp. 191-202.

Geaves, R 2003, 'Religion and Ethnicity: Community Formation in the British Alevi Community', *Numen*, vol. 50, no. 1, pp. 52-70.

Geaves, R 2008, 'Drawing on the Past to Transform the Present: Contemporary Challenges for Training and Preparing British Imams', *Journal of Muslim Minority Affairs*, vol. 28, no. 1, pp. 99-112.

Ghaly, MM 2008, 'The Academic Training of Imams. Recent Discussions and Initiatives in the Netherlands', in WB Drees & PS van Koningsveld (eds), *The Study of Religion and the Training of Muslim Clergy in Europe*, University Press, Leiden, pp. 369-402.

Godard, B 2007, 'Official Recognition of Islam', in S Amghar, A Boubekeur & M Emerson (eds), *European Islam. Challenges for Public Policy and Society*, Centre for European Political Studies, Brussels, pp. 183-203.

Grillo, R 2004, 'Islam and Transnationalism', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 30, pp. 861-78.

Günes-Ayata, A 1992, *The Turkish Alevi's*, Article. Distributed by Routledge.

- Haddad, YY & Balz, MJ 2008, 'Taming the Imams: European Governments and Islamic Preachers Since 9/11', *Islam and Christian-Muslim Relations*, vol. 19, no. 2, pp. 215-35.
- Haddad, YY & Golson, T 2007, 'Overhauling islam: Representation, construction, and cooption of "Moderate Islam" in western Europe', *Journal of Church and State*, vol. 49, no. 3, pp. 487-515.
- Hanson, JH 2007, 'Jihad and the Ahmadiyya Muslim Community: Nonviolent Efforts to Promote Islam in the Contemporary World', *Nova Religio*, vol. 11, no. 2, pp. 77-93.
- Heal, T 2008, 'Administration of Faith Communities in United Kingdom', in B Basdevant-Gaudemet (ed.), *L'Administration des cultes dans les pays de l'Union Européenne*, Peeters, Leuven - Paris - Dudley, pp. 151-6.
- Hertogen, J 2010, *Moslims in België per gemeente en Nationaliteit*, viewed 20-1 2011, <<http://www.npdata.be/Data/Vreemdelingen/Vreemde-afkomst/1990-2008/Musulmans-en-Belgique-2010-fr-b-fix.xls>>.
- Hockenos, P 2010, *Educating Imams in Germany: the Battle for a European Islam*, The Chronicle of Higher Education, viewed 04-08 2010, <<http://chronicle.com/article/Educating-Imams-in-Germany-/66282/>>.
- Hogeschool INHolland 2010, *Imam - Islamitisch Geestelijk Werker*, Hogeschool INHolland, viewed 7-7 2010, <<http://www.inholland.nl/ImamIslamitischGeestelijkWerker.htm>>.
- Hollenbach, M 2009, *German State to Introduce College Training for Muslim Imams*, Deutsche Welle, viewed 04-08 2010, <<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4453775,00.html>>.
- Husson, J-F 2007, *Opleiding van imams in Europa. Een stand van zake*, Koning Boudewijn Stichting, Brussel, <http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/05%29_Pictures,_documents_and_external_sites/09%29_Publications/PUB_1692_OpleidingImamsEurope.pdf>.
- Husson, J-F & Dury, J 2006, *Naar een opleiding voor imams in België, Referentiepunten in België en Europa*, Koning Boudewijnstichting, Brussel, <http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/05%29_Pictures,_documents_and_external_sites/09%29_Publications/PUB_1692_OpleidingImamsEurope.pdf>.
- Imtiyaz, Y 2010a, *Imam*, Brill, Washington DC.
- Imtiyaz, Y 2010b, *Imām*, Brill, Washington DC.
- Kanmaz, M 2002, 'The Recognition and Institutionalization of Islam in Belgium', *The Muslim World*, vol. 92, no. 1, pp. 99-113.
- Kanmaz, M 2009, *Islamitische ruimtes in de stad: De ontwikkeling van gebedsruimtes, moskeeën en islamitische centra in Gent*, Agora, Gent.
- Kanmaz, M & El Battiui, M 2004, *Moskeeën, imams en islamleerkrachten in België, Stand van zake en uitdagingen*, Koning Boudewijnstichting, Brussel, <http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/Files/NL/PUB_1447_Moskeeën_imams_islamleerkrachten.pdf>.

Kanmaz, M & Mokhless, F 2002, 'Sociaal-cultureel werk in de moskee?', *Vorming, Vaktijdschrift voor volwasseneneducatie en sociaal-cultureel werk*, vol. 17, no. 6.

Kanmaz, M & Zemni, S 2008, 'Moslims als inzet in religieuze, maatschappelijke en veiligheidsdiscours: de erkenning en institutionalisering van de islamitische eredienst in België', in E Vanderwaeren & C Timmerman (eds), *Diversiteit in islam. Over verschillende belevingen van het moslim zijn.*, Acco, vol. 7, pp. 109-56.

Karim, KH 2009, 'Changing Perspectives of Islamic Authority among Muslims in Canada, The United States and the United Kingdom', *IRRP Choices*, vol. 15, no. 2, pp. 2-30.

Kastoryano, R 2004, 'Religion and Incorporation: Islam in France and Germany', *International Migration Review*, vol. 38, no. 3, pp. 1234-55.

Küng, H 2007, *Islam: Past, Present and Future*, Oneworld Publications, Oxford.

Laurence, J 2006, 'Managing Transnational Islam: Muslims and the State in Western Europe', in C Parsons & TM Smeeding (eds), *Immigration and the Transformation of Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 253-75.

Loobuyck, P & Torfs, R 2009, *Religion in Belgium*, vol. 4, World and Its Peoples - Europe - Belgium, Luxembourg, Netherlands, Marshall Cavendish, New York.

Maly, I 2009, 'De nieuwe politieke correctheid', in K Arnaut, S Bracke, B Ceuppens, S De Mul, N Fadil & M Kanmaz (eds), *Een leeuw in een kooi. De grenzen van het multiculturele Vlaanderen*, Meulenhoff Manteau, Antwerpen.

Mandaville, P 2001, 'Reimagining Islam in Diaspora', *International Communication Gazette*, vol. 63, no. 2-3, pp. 169-86.

Mandaville, P 2007, 'Globalization and the politics of religious knowledge - Pluralizing authority in the Muslim world', *Theory Culture & Society*, vol. 24, no. 2, pp. 101-+.

Mandaville, P 2009, 'Muslim Transnational Identity and State Responses in Europe and the UK after 9/11: Political Community, Ideology and Authority', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 35, no. 3, pp. 491 - 506.

Maussen, M 2007, *The Governance of Islam in Western Europe. A State of the Art Report*, IMISCOE.

MIHE 2010, *Markfield Institute of Higher Education - Home*, Markfield Institute of Higher Education, viewed 03-08 2010, <<http://www.mihe.org.uk/mihe/>>.

MINAB, *About us*, Mosques and Imams National Advisory Board, viewed 15-06-2010 2010, <<http://www.minab.org.uk/about-us/about-us>>.

Mohsen-Finan, K 2002, 'Tariq Ramadan: Voice of a New Religiousness', in WAR Shahid & PA Koningsveld (eds), *Intercultural Relations and Religious Authorities: Muslims in the European Union*, Peeters, Leuven, p. 242.

n., *The German Conference on Islam (DIK)*, Federal Ministry of the Interior, viewed 17-06 2010, <http://www.en.bmi.bund.de/nn_1026714/Internet/Content/Themen/Deutsche__Islam__Konferenz/DatenUndFakten/Islamkonferenz__Kurzinfo__en.html>.

- N. 2010a, *Doelstellingen*, CMO, viewed 16-06 2010.
- n. 2010b, *The MCB- its history, structure and workings*, MCB, viewed 15-06 2010, <<http://www.mcb.org.uk/aboutmcb.php>>.
- Noor, FA 2002, *New Voices of Islam*, ISIM, Leiden.
- Overbeeke, A 2001, *Bestuurlijke delicatesses of onverteerbare kost? Het boeddhisme in België op weg naar erkenning*, *Streven tijdschrift*, viewed 20-09 2010, <<http://www.streventijdschrift.be/artikels/01/Overbeeke.htm>>.
- Overbeeke, A 2005, 'Wetgeving voor moslims: is driemaal scheepsrecht?', *Nieuw Juridisch Weekblad*, pp. 326-37.
- Overbeeke, A 2007a, 'Turks fruit? De eerste vruchten van twee jaar Moslimexecutieve', *Samenleving en Politiek: tijdschrift voor een democratisch socialisme*, vol. 14, no. 5, pp. 25-31.
- Overbeeke, A 2007b, 'Veiligheid voor alles? Inperking van het recht op geestelijke verzorging van gedetineerde aanhangers van niet-"erkende" levensovertuigingen', *Panopticon*, vol. 28, no. 4, pp. 23-40.
- PET Working Groups 2005, '*Preventing Extremism Together*' Working Groups, <<http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/152164.pdf>>.
- Peter, F 2006, 'Individualization and religious authority in Western European Islam', *Islam and Christian-Muslim Relations*, vol. 17, no. 1, pp. 105 - 18.
- Peter, F & Arigita, E 2006, 'Introduction: Authorizing Islam in Europe', *Muslim World*, vol. 96, no. 4, pp. 537-42.
- Piqueray, E, Nonneman, W & Timmerman, C 2008, *Eindrapport: Haalbaarheidsstudie over een vormingsaanbod voor islamkaders*, CeMIS - UA, Antwerpen.
- Piqueray, E, Nonneman, W & Timmerman, C 2009, *Rapport deel II: Project opleiding in 'Islamitische studies'*, CeMIS - UA, Antwerpen.
- Poyraz, B 2005, 'The Turkish State and Alevi: Changing Parameters of an Uneasy Relationship', *Middle Eastern Studies*, vol. 41, no. 4, pp. 503 - 16.
- Roy, O 2007, *Secularism Confronts Islam*, Columbia University Press, New York.
- Salvatore, A 2007, 'Authority in Question: Secularity, Republicanism and 'Communitarianism' in the Emerging Euro-Islamic Public Sphere', *Theory Culture Society*, vol. 24, no. 2, pp. 135-60.
- Shahid, WAR & Koningsveld, PS 2002, 'Religious Authorities of Muslims in the West: Their Views on Political Participation', in WAR Shahid & PS Koningsveld (eds), *Intercultural Relations and Religious Authorities: Muslims in the European Union*, Peeters, Leuven, p. 242.
- Shahid, WAR & Koningsveld, PS 2008, *Islam in Nederland en België*, Peeters, Leuven.

Smits, F, Ruiters, S & van Tubergen, F 2010, 'Religious Practices Among Islamic Immigrants: Moroccan and Turkish Men in Belgium', *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 49, no. 2, pp. 247-63.

Snacken, S, Keulen, J & Winkelmanns, L 2004, *Buitenlanders in Belgische gevangenissen: knelpunten en mogelijke oplossingen*, Koning Boudewijnstichting, Brussel.

Soper, JC & Fetzer, JS 2007, 'Religious Institutions, Church-State History and Muslim Mobilisation in Britain, France and Germany', *Journal for Ethnic and Migration Studies*, vol. 33, no. 6, pp. 933-44.

Spalek, B & El-Hassan, S 2007, 'Muslim Converts in Prison', *The Howard Journal*, vol. 46, no. 2, pp. 99-114.

Stox, Y 2004, 'Een paradoxale scheiding. De laïcité van de staat in de Belgische grondwet', *Jura Falconis*, vol. 41, no. 1, pp. 37-62.

Tempel, H 2008, 'L'Administration des Cultes en Allemagne', in B Basdevant-Gaudemet (ed.), *L'administration des cultes dans les pays de l'Union Européenne*, Peeters, Leuven - Paris - Dudley, pp. 141-4.

Turan, Ö 2008, 'The Turkish Diyanet Foundation', *The Muslim World*, vol. 98, no. 2-3, pp. 370-84.

Turner, R 2010, 'Muslim Groups Consider Boycott of German-Islam Conference', *Deutsche Welle*, 12-03-2010, <<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5349611,00.html>>.

Vanderwaeren, E 2010, 'Vrouwen doan aan 'ijtihad. Hybriditeit als creatieve ruimte bij interpretaties van islam', Doctoral thesis, Universiteit Antwerpen.

Verlinden, V & Overbeeke, A 2007, 'Het Vlaamse Eredienstendecreet: overlegd of opgelegd?', *Tijdschrift voor Wetgeving*, no. 4, pp. 386-401.

Vlaams Minderhedencentrum 2008, *Brochure Doelgroep inburgering 18+ in Vlaanderen en Brussel vanaf 2/3/2008. Juridische afbakening*, <http://www.vmc.be/uploadedFiles/Vreemdelingenrecht/Wegwijs/Inburgering/brochure_doelgroep_inburgering_22%20juli%202008.pdf>.

'Vlaamse moslims over de herverkiezing van de Constituante Algemene Moslimraad van België', 2004, viewed 4-3-2010, <<http://www.flwi.ugent.be/cie/archief/docu11.htm>>.

Volpi, F & Turner, BS 2007, 'Making Islamic authority matter - Introduction', *Theory Culture & Society*, vol. 24, no. 2, pp. 1-+.

Whitehead, T 2010, 'Government ties with MCB restored but not for deputy.', *The Telegraph*, 15-01-2010, <<http://www.telegraph.co.uk/news/newstoppers/politics/6998562/Government-ties-with-MCB-restored-but-not-for-deputy.html>>.

Yukleyen, A 2010, 'State Policies and Islam in Europe: Milli Görüs in Germany and the Netherlands', *Journal for Ethnic and Migration Studies*, vol. 36, no. 3, pp. 445-63.

Yurdakul, G & Yökleyen, A 2009, 'Islam, Conflict, and Integration: Turkish Religious Associations in Germany', *Turkish Studies*, vol. 10, no. 2, pp. 217 - 31.

Zaman, S 2008, 'From Imam to Cyber-Mufti: Consuming Identity in Muslim America', *The Muslim World*, vol. 98, no. 4, pp. 465-74.

Steunpunt Gelijkekansenbeleid
Policy Research Centre on Equal Opportunities

Consortium Universiteit Antwerpen & Universiteit Hasselt

Lange Nieuwstraat 55
B-2000 Antwerpen
Tel: +32 3 265 59 63
Fax: +32 3 265 59 26
e-mail: steunpuntgeka@ua.ac.be

www.steunpuntgelijkekansen.be